

samk

Satakunnan ammattikorkeakoulu
Satakunta University of Applied Sciences

EEVA-MARIA MATTILA

Ikääntyneiden taloudellinen hyväksikäyttö

Tunnistamisen, ennaltaehkäisyn ja
puuttumisen menetelmiä

LIIKETALouden KOULUTUSOHJELMA
2020

Tekijä: Mattila, Eeva-Maria	Opinnäytetyö, AMK	15.5. 2020
	Sivumäärä: 56	Julkaisun kieli: Suomi
Julkaisun nimi: Ikääntyneiden taloudellinen hyväksikäyttö – Tunnistamisen, ennaltaehkäisyn ja puuttumisen menetelmiä		
Liiketalouden koulutusohjelma		
<p>Tässä opinnäytetyössä on pyritty selvittämään, mitä ikääntyneiden taloudellinen hyväksikäyttö on, miten taloudellisen hyväksikäytön voi tunnistaa, miten taloudellisen hyväksikäytön uhriksi joutumista voi ennaltaehkäistä ja miten siihen voi puuttua. Aihe on ajankohtainen, koska väestön ikääntyessä yhä useampi tarvitsee apua taloudellisten asioidensa hoitamisessa.</p> <p>Henkilön ikä ei ole ratkaiseva tekijä siinä, pystyykö hän huolehtimaan asioistaan, mutta ikääntyminen tuo usein mukanaan toimintakykyä heikentäviä sairauksia. Esimerkiksi muistisairaudet voivat aiheuttaa ulkopuolisen avun tarpeen taloudellisten asioiden hoidossa. Lisäksi palvelujen siirtyminen internetiin voi olla ikääntyneille henkilöille hyvin haastavaa.</p> <p>Tavoitteena oli lisätä tietoisuutta taloudellisen hyväksikäytön tunnistamiseksi, ja siihen puuttumiseksi, sekä lisätä tietoisuutta siitä miten taloudelliselta hyväksikäytöltä voi suojautua. Opinnäytetyön tarkoituksena on toimia tukena tapauksissa, joissa taloudellista hyväksikäyttöä epäillään tapahtuvan. Aihe on rajattu lähisuhteessa tapahtuvaan taloudelliseen hyväksikäyttöön.</p> <p>Tutkimusmenetelmänä käytettiin laadullista, eli kvalitatiivista menetelmää. Tutkimusmetodi tässä opinnäytetyössä on ollut oikeusdogmatiikka. Teoriaosuudessa selvitettiin ikääntyneiden henkilöiden taloudellisen hyväksikäytön tunnusmerkkejä, sekä lainsäädäntöön perustuvia keinoja sen torjumiseksi ja siihen puuttumiseksi. Tilanteita, joissa väärinkäyttöä saattaa ilmetä tuotiin esille kuvitteellisten esimerkkitalanteiden avulla. Empiriaosuuden aineisto hankittiin toteuttamalla aiheeseen liittyvä temahaastattelu, ja haastatteleamalla holhoustoimessa työskentelevää henkilöä.</p>		
<p><u>Asiasanat</u> ikääntynyt, taloudellinen hyväksikäyttö, valtakirja, edunvalvonta</p>		

<p>Author: Mattila, Eeva-Maria</p>	<p>Bachelor's thesis</p>	<p>15.5. 2020</p>
	<p>Number of pages: 56</p>	<p>Language of publication: Finnish</p>
<p>Title of publication: Financial abuse of the elderly - Methods of identification, prevention and intervention</p>		
<p>Degree Programme in Business and Administration</p>		
<p>The subject of this thesis was to find out what the financial abuse of the elderly means, how the financial abuse can be identified, how the financial abuse can be prevented and what is the way to end it. The issue is topical as the population ages and more and more people need help managing their finances.</p> <p>A person's age is not a decisive factor in their ability to take care of their finances, but aging often causes debilitating diseases. For example memory disorders can cause the need for outside help in dealing with financial matters. In addition, using internet services can be very challenging for older people.</p> <p>The aim was to raise awareness to identify financial abuse, as well as to raise awareness of how to protect against financial abuse. The purpose of the thesis is to provide support in cases where financial abuse is suspected. The subject is limited to abuse by the victim's relatives.</p> <p>The method of this thesis was qualitative and the theme was investigated through legislation. The theoretical part included a description of the usual forms of financial abuse of the elderly and the legal guidelines by which it can be prevented or stopped. Situations in which abuse may occur applied in practice using imaginary example situations. The material of the empirical part was obtained through thematic interviews, and by interviewing a person who works at The Digital and Population Data Services Agency.</p>		
<p><u>Key words</u> elderly, financial abuse, proxy, guardian</p>		

SISÄLLYS

ASIA- JA KÄSITELUETTELO	6
1 JOHDANTO.....	9
2 TUTKIMUSONGELMA JA KÄYTETYT MENETELMÄT	11
2.1 Opinnäytetyöongelma	11
2.2 Teoreettinen viitekehys	12
2.3 Käytetyt menetelmät	13
2.4 Opinnäytetyön rakenne.....	15
3 TALOUDELLISEN HYVÄSIKÄYTÖN TUNNISTAMINEN.....	16
3.1 Ikääntyneiden henkilöiden taloudellinen hyväksikäyttö julkaisuissa	16
3.2 Riskit ja hyväksikäytön havaitseminen	17
4 TALOUDELLINEN HYVÄSIKÄYTTÖ RIKOKSENA	19
4.1 Lähestymiskielto	19
4.2 Taloudellinen hyväksikäyttö ja rikoslaki.....	20
5 TALOUDELLISEEN HYVÄSIKÄYTTÖÖN PUUTTUMINEN	23
5.1 Ikääntyneen henkilön taloudelliseen hyväksikäyttöön puuttuminen	23
5.2 Edunvalvonnan tarpeen selvittäminen.....	24
5.3 Toimintakelpoisuuden rajoittaminen.....	25
5.4 Puuttumiskeinot väärinkäytön apuvälineenä	26
6 TALOUDELLISEN HYVÄSIKÄYTÖN ENNALTAEHKÄISY	27
6.1 Taloudellisen hyväksikäytön torjuntakeinot.....	27
6.2 Oikeustoimilain mukainen asioidenhoitovaltuutus	29
6.3 Oikeustoimilain mukaisten valtuutusten laatiminen	31
6.4 Edunvalvontavaltuutus	34
6.5 Edunvalvontavaltuutuksen muotomääräykset	35
6.6 Edunvalvontavaltuutuksen voimaantulo	38

7 TUTKIMUSHAASTATTELU.....	39
8 ESIMERKKEJÄ TALOUDELLISESTA HYVÄKSIKÄYTÖSTÄ	41
8.1 Edunvalvontaan hakeminen hyötymistarkoituksessa (Tilanne 1).....	42
8.2 Ikääntyneen henkilön omaisuuden käyttö (Tilanne 2)	43
8.3 Eristäminen ja taloudellisten asioiden haltuunotto (Tilanne 3)	44
8.4 Varojen väärinkäyttö ja perinnön säästäminen (Tilanne 4).....	46
9 YHTEENVETO.....	47
10 JOHTOPÄÄTÖKSET	50
11 LOPPUTULOKSEN ARVIOINTI	52
LÄHTEET	
LIITTEET	

ASIA- JA KÄSITELUETTELO

Asianomistaja	Henkilö, johon rikos on kohdistunut.
Asianosainen	Henkilö tai henkilöt, joiden nimissä käydään oikeutta tai hallintomenettelyä.
Digi- ja väestötietovirasto	Maistraatit, Väestörekisterikeskus ja Maistraattien ohjaus- ja kehittämissyksikkö yhdistyivät vuoden 2020 alussa Digi- ja väestötietovirastoksi.
Digitalisoituminen	Tietotekniikan käytön yleistymisen.
Edunvalvoja	Henkilö, joka edustaa toista henkilöä viranomaispäätöksellä asioiden hoidossa.
Edunvalvontavaltuus	Valtuutus, jonka avulla henkilö voi valtuuttaa toisen henkilön edustamaan itseään tulevaisuudessa, mikäli hän itse tulee sairauden, henkisen toiminnan häiriintymisen, heikentyneen terveydentilan tai muun vastaavan syyn vuoksi kykenemättömäksi huolehtimaan asioistaan.
HE	Hallituksen esitys.
Holhousviranomainen	Viranomainen, jolla on toimivaltaa edunvalvontaan liittyvissä asioissa.
Ikääntynyt	Vanhuspalvelulain mukaan ikääntyneellä väestöllä tarkoitetaan vanhuuseläkkeeseen oikeuttavassa iässä olevaa väestöä.
KKO	Korkein oikeus.
Kuuleminen	Asian ratkaisuun liittyvä menettely, jossa esimerkiksi asianosainen voi lausua mielipiteensä asiasta.
Lainvalmisteluaineisto	Esimerkiksi hallituksen esitykset, ja valiokuntien mietinnöt ja lausunnot.

Muotomääräys	Esimerkiksi määräys asiakirjan tekemisestä tietyllä tavalla, jotta se tulee päteväksi.
Oikeustoimi	Tahdonilmaisu, jolla voi perustaa, kumota tai muuttaa oikeussuhteen. Esimerkiksi kauppa on oikeustoimi.
Oikeustoimikelpoisuus	Henkilö voi olla osapuolena oikeudellisissa tahdonilmaisuissa, sekä esimerkiksi edustaa itseään ja käyttää puhevaltaansa viranomaisessa ja tuomioistuimessa.
Perintö	Vainajan omaisuus, joka saadaan perittynä lakimääräisesti sukulaisuussuhteen takia tai testamentin kautta.
Päämies	Henkilö, jota toinen henkilö edustaa.
Salassapitosäännös	Lakiin perustuen jotkut tiedot on määrätty salassa pidettäviksi sivullisilta henkilöiltä. Esimerkiksi terveydenhuollon ammattihenkilöillä on salassapito- ja vaitiolovelvollisuus.
Taloudellinen hyväksikäyttö	Rahojen ja resurssien luvaton tai asiaton käyttäminen.
Testamentti	Oikeustoimi, jolla henkilö voi määrätä miten hänen omaisuutensa jaetaan hänen kuolemansa jälkeen.
Todistaja	Todistajalla tarkoitetaan tässä opinnäytetyössä valtakirjan toimitustodistajaa, joka on läsnä valtakirjaa allekirjoitettaessa. Hän vahvistaa menettelyn ja todistaa sen allekirjoituksellaan valtakirjaan.
Toimintakelpoisuuden rajoittaminen	Käräjäoikeus voi rajoittaa henkilön toimintakelpoisuutta sen mikä katsotaan välttämättömäksi, jos hän esimerkiksi edunvalvonnassa ollessaan toimii huomattavasti omia taloudellisia etujaan vaarantaen.
Toimintakelpoisuus	Kts. oikeustoimikelpoisuus.
Tuomioistuin	Esimerkiksi käräjäoikeudet, hovioikeudet ja korkein oikeus.

Vajaavaltainen	Henkilö, joka on tuomioistuimen päätöksellä julistettu vajaavaltaiseksi, eikä ole kelpoinen oikeustoimien tekemiseen tai esimerkiksi omaisuudestaan määräämiseen.
Valtakirja	Asiakirja, jolla henkilö voi valtuuttaa toisen henkilön, useampia henkilöitä tai oikeushenkilön toimimaan puolestaan ja edustamaan itseään kyseisessä asiakirjassa määritellyssä asiassa.
Valtuutettu	Henkilö, joka on valtuutettu toimimaan toisen henkilön puolesta. Kts. valtakirja.
Valtuuttaja	Henkilö, joka on valtuuttanut toisen henkilön, useampia henkilöitä tai oikeushenkilön toimimaan puolestaan ja edustamaan itseään määritellyssä asiassa. Kts. valtakirja, valtuutettu.

1 JOHDANTO

Ikääntynyt henkilö määritellään eri tavoin tutkimuksesta ja asiayhteydestä riippuen. Vanhustyön keskusliitto on teettänyt vuonna 2018 Eloisa ikä – ohjelmaansa liittyen Suomalaisen ikägallupin, jossa kysyttiin muun muassa vanhuuden alaikärajaa. Mieli-pidekyselyn mukaan vuonna 2018 vanhuuden alaikärajana pidettiin 74 vuoden ikää. Vuoden 2013 tutkimuksessa keskimääräisenä vanhuuden alaikärajana pidettiin 72 vuoden ikää. (STT-Viestintäpalvelujen www-sivut 2020).

Vanhuspalvelulain mukaan ikääntyneellä väestöllä tarkoitetaan vanhuuseläkkeeseen oikeuttavassa iässä olevaa väestöä, ja iäkkäällä henkilöllä henkilöä, jonka fyysinen, kognitiivinen, psyykkinen tai sosiaalinen toimintakyky on heikentynyt korkean iän myötä alkaneiden, lisääntyneiden tai pahentuneiden sairauksien tai vammojen vuoksi, tai korkeaan ikään liittyvän rappeutumisen johdosta. (Laki iäkkään väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalouksista 980/2012, 1 luku 3 § 1-2 k.).

Tilastokeskuksen väestörakennetilaston mukaan 70 vuotta täyttäneiden henkilöiden määrä on kasvanut kolmessa vuodessa 100 000 henkilöllä, ja Suomessa oli vuoden 2019 lopussa 874 314 vähintään 70 vuotta täyttänyttä henkilöä. (Tilastokeskuksen www-sivut 2020). Ikääntyminen ei poista henkilön kykyä huolehtia itse asioistaan, mutta vanheneminen saattaa tuoda mukanaan sairauksia, jotka aiheuttavat toimintakyvyn laskemista, ja jotka voivat johtaa siihen, että apua talousasioiden hoidossa tarvitaan. Muistisairauksien lisäksi esimerkiksi huonontunut liikuntakyky, tai heikentynyt näkö- ja kuuloaisti saattavat kasvattaa ulkopuolisen avun tarvetta. Ikääntyneen henkilön asioiden hoidossa apua saattavat antaa omaiset tai jokin muu tuttu henkilö.

Oman haasteensa ikääntyneelle henkilölle saattaa tuoda palvelujen digitalisoituminen. Vanhus- ja lähimmäispalvelun liiton Ikäteknologiakeskus on teettänyt tutkimuksen ikääntyneiden henkilöiden sähköisten palvelujen käytöstä alkuvuodesta 2017. Vastauksia kyselyyn tuli 866, joista 391 vastausta tuli verkkolomakkeella ja 479 paperisella lomakkeella. Verkkolomakkeella vastanneista 92 % oli hoitanut omia asioitaan internetissä, mutta paperilomakkeella vastanneista omia asioitaan internetissä hoitaneita oli huomattavasti vähemmän, vain 37 %. Paperilomakkeella vastanneista 44 %

ei ollut koskaan hoitanut asioitaan internetissä. Apua verkossa asiointiin vastanneista 80 % oli saanut omaisiltaan, 12 % naapureilta, ystäviltä tai tuttavilta ja 12 % kirjastosta. (Vanhus – ja lähimmäispalvelun liiton www-sivut 2020).

Suvanto ry (aiemmin Suomen vanhusten turvakotiyhdistys ry) on toteuttanut vuosina 2015-2017 oikeusministeriön tuella TIKKA-hankkeen (Tunnista taloudellinen hyväksikäyttö), jonka puitteissa laadittiin opas pankkien ja maistraattien työntekijöille taloudellisen hyväksikäytön tunnistamiseksi. Oppaan mukaan iäkkään henkilön omaisuuteen kohdistuneita, tutkintaan johtaneita rikoksia tuli poliisin tietoon vuonna 2016 yli 16 000. (Suvanto ry:n www-sivut 2020).

Oppaassa taloudellinen hyväksikäyttö määritellään ikääntyneen henkilön omaisuuden käytöksi, myymiseksi tai hävittämiseksi ilman hänen lupaansa, ikääntyneen henkilön omaisuuden kiristämiseksi tai harhauttamiseksi, tai muuksi taloudelliseksi hyväksikäytöksi ikääntyneen avuntarvetta, luottamusta tai sairauden takia alentunutta arvostelukykä käyttäen. Oppaassa todetaan, että mikäli tekijä on osa iäkkään henkilön lähipiiriä, esimerkiksi häpeä tai iäkkään henkilön riippuvuus tekijästä saattavat estää tilanteen paljastumisen, eikä uhri välttämättä edes huomaa hyväksikäyttöä. (Sanmark & Serpola-Kaivo-Oja 2017, 3; 5).

Tässä opinnäytetyössä selvitetään, mitä ikääntyneiden taloudellinen hyväksikäyttö on ja miten sen voi tunnistaa, miten hyväksikäyttöä voi torjua, ja miten taloudelliseen hyväksikäyttöön voi puuttua. Opinnäytetyössä käsitellään ikääntyneen henkilön lähipiirin tekemää väärinkäyttöä. Opinnäytetyön tarkoituksena on toimia tukena tapauksissa, joissa epäillään tapahtuvan taloudellista hyväksikäyttöä, sekä neuvoa antavana lähteenä siihen, miten taloudelliselta hyväksikäytöltä voi pyrkiä suojautumaan. Opinnäytetyö on suunnattu kaikkien asiasta tietoa etsivien henkilöiden käyttöön.

Aiheen ulkopuolelle on rajattu esimerkiksi virka-aseman väärinkäytöt ja ikääntyneen henkilön lähipiirin ulkopuolelta tapahtuvat petosrikokset. Ikääntyneen henkilön taloudelliseen hyväksikäyttöön saattaa liittyä myös muita ikääntyneen henkilön kaltoinkohdellisen muotoja, kuten esimerkiksi fyysisistä pahoinpitelyä. Tässä työssä käsitellään kuitenkin ainoastaan taloudellista hyväksikäyttöä.

Opinnäytetyössä käsitellään tärkeänä osa-alueena myös taloudelliselta hyväksikäytöltä suojautumiskeinoja, ja opinnäytetyön tarkoituksena on toimia apuvälineenä käytännön tilanteissa. Tämän takia edunvalvontavaltuutuksen muotomääräyksiin ja sisältöön sekä oikeustoimilain mukaisten valtuutusten laatimisen ohjeisiin on varattu runsaasti tilaa opinnäytetyössä. Edunvalvontavaltuutuksen laatiminen on tärkeä keino taloudelliselta hyväksikäytöltä suojautumisessa, koska edunvalvojan toimia valvotaan. Oikeustoimilain mukaisen valtuutuksen käyttäminen saattaa olla perusteltua tilanteissa, joissa iäkäs henkilö ei ole vielä edunvalvonnan tarpeessa, mutta tarvitsee apua taloudellisten asioidensa hoitamisessa.

2 TUTKIMUSONGELMA JA KÄYTETYT MENETELMÄT

2.1 Opinnäytetyöongelma

Tässä opinnäytetyössä tutkitaan mitä ikääntyneiden henkilöiden taloudellinen hyväksikäyttö on ja miten sen voi tunnistaa, miten hyväksikäyttöä voi ennaltaehkäistä, ja miten taloudelliseen hyväksikäyttöön voi puuttua. Aihe on rajattu taloudelliseen hyväksikäyttöön, jossa tekijä on osa uhrin lähipiiriä. Lähipiirillä tai lähisuhteella tässä opinnäytetyössä tarkoitetaan ikääntyneen henkilön lasta, muuta sukulaista tai muuta läheistä henkilöä.

Opinnäytetyön tavoitteena on ollut lisätä tietoutta taloudellisen hyväksikäytön tunnistamiseksi ja siihen puuttumiseksi, sekä lisätä tietoisuutta siitä miten taloudelliselta hyväksikäytöltä voi suojautua. Opinnäytetyön tarkoituksena on toimia tukena tapauksissa, joissa taloudellista hyväksikäyttöä epäillään tapahtuvan.

Opinnäytetyölläni pyrin vastaamaan seuraaviin kysymyksiin:

- 1) Mitä ikääntyneen henkilön taloudellinen hyväksikäyttö on?
- 2) Miten taloudellisen hyväksikäytön voi tunnistaa?
- 3) Miten taloudelliselta hyväksikäytöltä voi suojautua?

- 4) Miten ulkopuolinen havainnon tekijä voi puuttua asiaan epäillessään ikääntyneen henkilön olevan taloudellisen hyväksikäytön uhri?
- 5) Minkälaisia tilanteiden ratkaisut voivat olla taloudellisen hyväksikäytön uhrin kannalta?

Tämän kysymysasettelun vastausten pohjalta ulkopuolisella havainnon tekijällä on mahdollisuus puuttua asiaan tapauksissa, joissa hän epäilee ikääntyneen henkilön olevan taloudellisen hyväksikäytön uhri. Aiheen arkaluonteisuuden lisäksi asiaan puuttumista saattaa estää epätietoisuus siitä, missä vaiheessa ja miten asioihin voi puuttua, aiheuttavatko esimerkiksi salassapitosäännökset esteen asiaan puuttumiselle, ja voiko henkilölle, joka tuo ilmi epäilyn taloudellisesta hyväksikäytöstä tulla jotain seuraamuksia. Esteen asiaan puuttumiselle saattaa aiheuttaa myös pelko siitä, että taloudellisen hyväksikäytön uhri jää yksin ja ilman apua, jos hyväksikäytön uhrin ainoa lapsi on hoitanut hänen asioitaan syyllistyen samalla taloudelliseen hyväksikäyttöön.

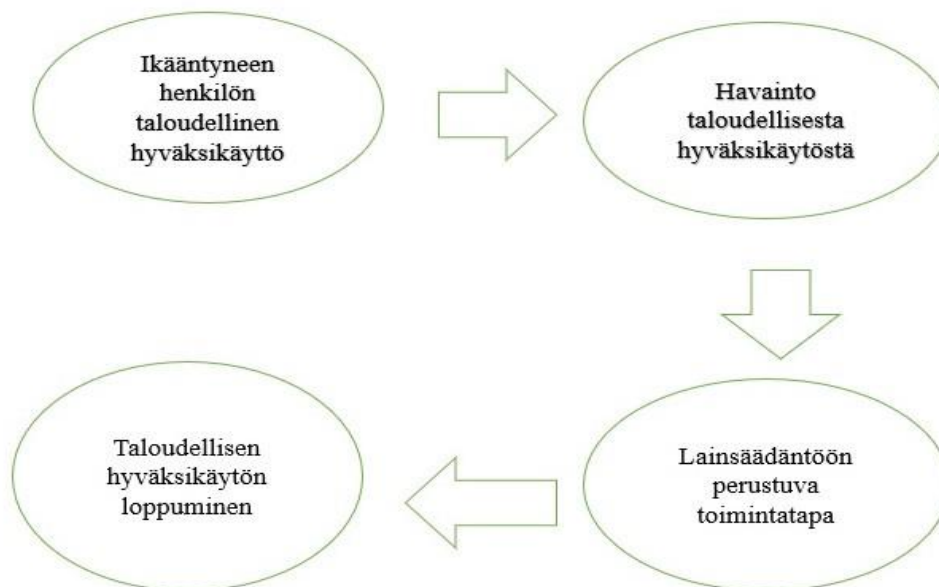
Taloudellisessa hyväksikäytössä voi olla kyseessä yksinkertaisimmillaan ikääntyneen henkilön rahavarojen tai muun omaisuuden luvaton käyttäminen, mutta toisessa ääripäässä ovat tapaukset, joissa ikääntyneen henkilön aikuinen lapsi toimii edunvalvojana ja säästää tulevaa perintöä itselleen ikääntyneen henkilön elintason kustannuksella.

2.2 Teoreettinen viitekehys

Opinnäytetyön teoriaosuus pohjautuu opinnäytetyöongelman sekä sen kysymysten käsitteelyyn ja tutkimiseen ajantasaisen lainsäädännön perusteella. Keskeisimpiä asiaan liittyviä lakeja ovat laki holhoustoimesta 442/1999, laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista 228/1929 ja laki edunvalvontavaltuutuksesta 648/2007. Taloudellinen hyväksikäyttö täyttää usein rikoksen tunnusmerkit, joista säädetään rikoslaissa 39/1889. Teoriaosuuden tutkimukseen on käytetty aiheesta aiemmin tehtyjä tutkimuksia, oikeuskirjallisuutta ja asiantuntija-artikkeleja.

Seuraavasta kuvioista (Kuva 1) käy ilmi tämän opinnäytetyön teoreettisen viitekehys. Kuviossa on esitetty opinnäytetyön teoriaosuuden kannalta merkittävimmät käsitellyt

aihealueet. Kuviossa tuodaan esille epäily tai havainto tapahtuvasta ikääntyneen henkilön taloudellisesta hyväksikäytöstä, sekä keinot puuttua asiaan.

Kuva 1. Teoreettinen viitekehys.

2.3 Käytetyt menetelmät

Tutkimusmenetelmänä opinnäytetyössä on ollut laadullinen, eli kvalitatiivinen menetelmä. Lähtökohta kvalitatiivisessa menetelmässä on todellisen elämän kuvaaminen, ja kohteen tutkiminen pyritään tekemään mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Tutkijan arvot muokkaavat sitä, miten hän ymmärtää tutkimansa asian, ja kvalitatiivisen tutkimuksen pyrkimys on tosiasioiden löytäminen ja paljastaminen. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2013, 161).

Tutkimusmetodina opinnäytetyössä on ollut oikeusdogmatiikka. Oikeusdogmatikassa, eli lainopissa on keskeistä selvittää mikä oikeuden sisältö on käsiteltävässä oikeusongelmassa. Oikeusdogmatiikka rakentuu voimassa olevien oikeuslähteiden varaan, ja sille tärkeää on oikeusjärjestyksen sääntöjen tulkitseminen, eli niiden sisällön selvittämiseen tähtäävä toiminta. Oikeusdogmatiikka myös pyrkii vastaamaan kysymykseen, miten eri tilanteissa toimitaan oikeusjärjestyksen mukaisesti. (Husa,

Mutanen & Pohjolainen 2010, 20). Oikeuslähteeksi voidaan määritellä perustelu, jonka nojalla oikeustieteellinen kannanotto tai ratkaisu on mahdollista löytää, tai oikeuttaa juridisena ratkaisuna tai kannanottona. (Aarnio 2006, 287).

Aineistoa on analysoitu sisällönanalyysin avulla. Sisällönanalyysiä käyttäessä tutkimusaineistosta tehdään toistettavia ja päteviä päätelmiä sen asiayhteyteen ja sisältöön. Tällä tavalla uuden tiedon ja uusien näkemysten tuottaminen on mahdollista, ja menetelmä saattaa tuoda esiin uusia piileviä asioita. (Anttila 2006, 291-292).

Osana tutkimusta on ollut empirinen tutkimus. Empiriaosuuden tutkimusaineiston hankin toteuttamalla teemahaastattelun neljälle ikääntyneiden henkilöiden parissa työskentelevälle henkilölle, ja haastattelemalla holhousviranomaisessa työskentelevää henkilöä. Teemahaastattelussa käytetään joustavaa kysymysrunkoa, ja kysymysrunkoa voi kuvailla haastattelijan muistilistaksi. Keskustelu esitettävistä kysymyksistä on teemahaastattelussa tarkoituksenmukaisesti vapaata. Kysymyksiä, niiden järjestystä ja tarkkoja sanamuotoja on mahdollista vaihdella tilanteen mukaan eri haastateltavien henkilöiden kohdalla, osa kysymyksistä voidaan jättää kokonaan pois ja haastattelija voi myös kysyä tarpeen mukaan kysymyksiä, joita hän ei ole suunnitellut ennakoon. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 47).

Teemahaastattelun kysymysrunko sisälsi kysymyksiä ikääntyneiden henkilöiden taidollisuuden hyväksikäytön tunnistamisesta, siitä onko asiaan liittyvää tietoa saatu riittävästi sekä siitä, onko toimintareitti hyväksikäyttöä havaitessa selvä työyhteisössä. Haastattelut toteutettiin puhelimitse, ja äänitettiin haastateltavien luvalla. Äänitteet on tarkoitus tuhota toukokuun 2020 lopussa pysyvästi.

Nauhoitettu aineisto voidaan puhtaaksikirjoittaa eli litteroida. Se, miten aineisto puretaan, on riippuvaista siitä, miten sitä aiotaan hyödyntää analysointi – ja raportointivaiheessa. (Hirsjärvi ym. 2008, 138-139; Ojasalo, Moilanen & Ritalahti 2014, 110). Koska tutkimuksen kannalta merkityksellistä oli haastattelujen asiasisältö ja sisällöstä tehtävät päätelmät eikä suorat sanavalinnat, tallennettua aineistoa ei ollut tarpeen litteroida. Teemahaastattelun lisäksi holhousviranomaisessa työskentelevä henkilö antoi opinnäytetyöhön henkilökohtaisen tiedonannon. Haastatteluihin osallistuneet henkilöt esiintyvät tässä opinnäytetyössä anonyymisti.

Opinnäytetyössä teoriaa on sovellettu käytäntöön kuvitteellisten esimerkkitalanteiden avulla. Esimerkkitalanteille on tarkoituksenmukaisesti annettu opinnäytetyössä tilaa, jotta aihetta koskevan teorian ja toimintamallit saa havainnollistettua todenmukaisiin tilanteisiin.

2.4 Opinnäytetyön rakenne

Opinnäytetyön alussa olevan asiasanaston tarkoituksena on helpottaa tekstin lukemista ja sen sisältöön perehtymistä tilanteissa, joissa opinnäytetyötä käytetään käytännön apuvälineenä opinnäytetyön tarkoituksen ja tavoitteen mukaisesti. Johdannossa esitellään opinnäytetyön aihealue, ja tutkimusongelma ja käytetyt menetelmät -luvun jälkeen paneudutaan varsinaisen tutkimuksen sisältöön.

Kolmannessa luvussa käsitellään ikääntyneiden henkilöiden taloudellisen hyväksikäytön käsitettä ja sitä, miten aihetta on käsitelty aiemmissä tutkimuksissa. Samassa esitetään myös esiin tulleita ikääntyneiden henkilöiden taloudellisen hyväksikäytön riskitekijöitä ja tunnusmerkkejä. Opinnäytetyön neljäs luku käsittelee lähestymiskieltoa ja taloudellista hyväksikäyttöä rikoslain näkökulmasta, ja viidennessä luvussa tuodaan esille keinoja, joilla ikääntyneen henkilön taloudelliseen hyväksikäyttöön voi puuttua sen havaitessaan tai sitä epäillessään.

Opinnäytetyön kuudennessa luvussa käsitellään keinoja, joilla taloudelliselta hyväksikäytöltä voi pyrkiä suojautumaan. Koska hyvissä ajoin tehdyt valtuutukset ovat merkittävien suojautumiskeino taloudelliselta hyväksikäytöltä, sekä oikeustoimilain mukaisen valtuutuksen että edunvalvontavaltuutuksen käsittelyyn on varattu runsaasti tilaa. Asiaa on havainnollistettu malliesimerkein valtakirjoista, jotka on luettavuuden ja opinnäytetyön käytettävyyden takia sijoitettu tekstikappaleisiin eikä liitteisiin. Opinnäytetyön seitsemännessä luvussa käsitellään neljälle kotihoidon työntekijälle toteutettua teemahaastattelua tuloksineen.

Opinnäytetyön kahdeksas luku esittelee ikääntyneen henkilön taloudellisen hyväksikäytön esimerkkitalanteita malliratkaisuineen. Tämän tarkoituksena on luoda

käytännönläheinen yhteenveto siitä, miten taloudellisen hyväksikäytön voi havaita ja miten siihen voi puuttua. Siinä, missä kahdeksannen luvun esimerkkitalanteet ovat yhteenvetoa taloudellisen hyväksikäytön havaitsemisen ja puuttumisen keinoista, opinnäytetyön yhdeksännen luvun yhteenvedossa vastataan tiivistetysti opinnäytetyön kysymyksiin. Työn lopuksi esitetään työn johtopäätökset ja lopputuloksen arviointi.

3 TALOUDELLISEN HYVÄKSIKÄYTÖN TUNNISTAMINEN

3.1 Ikääntyneiden henkilöiden taloudellinen hyväksikäyttö julkaisuissa

Maailman terveysjärjestö WHO on määritellyt vuonna 2002 ikääntyneiden henkilöiden taloudellisen hyväksikäytön (”Elder financial abuse”) olevan laitonta tai väärää ikääntyneen henkilön rahojen tai resurssien käyttämistä. (Fealy, Donnelly, Bergin, Treacy & Phelan 2012, 7; Davidson, Rossal & Hart 2015, 3). Ikääntyneiden taloudellista hyväksikäyttöä sivutaan useissa julkaisuissa ja tutkimuksissa, joissa käsitellään ikääntyneiden kokemaa lähisuhdeväkivaltaa tai kaltoinkohtelua.

Suomalaisia tutkimuksia tai artikkeleja, jotka koskevat ikääntyneisiin henkilöihin kohdistuvaa taloudellista hyväksikäyttöä on kuitenkin vähän. Suomessa asiaa on tuonut esille suurimmilta osin Suvanto ry (aiemmin Suomen vanhusten turvakotiyhdistys ry) vuosina 2015-2017 oikeusministeriön tuella toteutetulla TIKKA-hankkeella (Tunnista taloudellinen hyväksikäyttö), ja 2018-2021 toteutettavalla Mummon markan vartijat -hankkeella. (Suvanto ry:n www-sivut 2020).

Aihetta käsitteleviä ulkomaalaisia artikkeleja on enemmän. Ikääntyneiden henkilöiden taloudellisen hyväksikäytön ilmenemismuodot kuten esimerkiksi omaisuuden tai rahan varastaminen, kiristäminen, omaisuuden käyttö painostettuna tai ilman lupaa, valtakirjojen saannin painostaminen sekä merkittävien oikeustoimien tekeminen painostettuna ovat toistuvia maasta ja maanosasta riippumatta eri artikkeleissa. (Davidson ym, 2015, 3; Fealy ym. 2012, 7; Sanmark & Serpola-Kaivo-Oja 2017, 7; Seniors Rights Victoria 2012, 7).

Suvanto ry laati TIKKA-hankkeen oppaan pankkien ja maistraattien työntekijöille taloudellisen hyväksikäytön tunnistamiseksi. Oppaan mukaan iäkkään henkilön omaisuuden kohdistuneita, tutkintaan johtaneita rikoksia tuli poliisin tietoon vuonna 2016 yli 16 000. Oppaassa todetaan, että mikäli tekijä on osa iäkkään henkilön lähipiiriä, esimerkiksi häpeä tai iäkkään henkilön riippuvuus tekijästä saattavat estää tilanteen paljastumisen eikä uhri edes välttämättä huomaa hyväksikäyttöä. (Sanmark & Serpola-Kaivo-Oja 2017, 3; 5). Taloudellisesta hyväksikäytöstä ei ole säädetty rikoslaisissa 39/1889. Termi sisältää kuitenkin useita eri rikosnimikkeitä, kuten esimerkiksi RL 28:1 varkaus, RL 28:3 näpistys, RL 28:4 kavallus, RL 28:7 luvaton käyttö. RL 36:1 petos, RL 36:5 luottamusaseman väärinkäyttö tai RL 37:8 maksuvälinepetos. (Sanmark & Serpola-Kaivo-Oja 2017, 11-12).

3.2 Riskit ja hyväksikäytön havaitseminen

Riskitekijöitä joutua taloudellisen hyväksikäytön uhriksi on kartoitettu eri tutkimuksissa. Ulkomaalaisissa tutkimuksissa hyväksikäyttäjän todettiin olevan usein perheenjäsen, erityisesti mainittuna uhrin aikuiset lapset. (Davidson ym, 2015, 8; Fealy ym. 2012, 10; Seniors Rights Victoria 2012, 5). Suomalaista tilastotietoa asiasta ei ole. Kuitenkin aihetta käsittelevissä kotimaisissa artikkeleissa ikääntyneen henkilön lapset ja lapsenlapset mainitaan mahdollisina taloudellisen hyväksikäytön tekijöinä. (Helakallio-Ranta 2017; Taiveaho 2017). Suvanto ry:n julkaisussa mahdolliseksi riskitekijäksi mainitaan ikääntyneen henkilön omaiset, joilla on ongelmia alkoholin, päihteiden tai peliriippuvuuden kanssa, tai joiden lähipiirissä tiedetään olevan taloudellisia vaikeuksia. (Sanmark & Serpola-Kaivo-Oja 2017, 7).

Julkaisuissa todetaan, että ikääntyneen henkilön riskiä joutua taloudellisen hyväksikäytön uhriksi lisäävät avuntarve raha-asioiden hoidossa, heikentynyt toimintakyky ja elämänhallinta, sekä muistisairaudet. (Davidson ym, 2015, 7; Fealy ym. 2012, 9-12; Sanmark & Serpola-Kaivo-Oja 2017, 7). Tutkimuksessa Financial abuse of older people: A review, oli koottu useampien eri tutkimusten tuloksia, ja taloudellisen hyväksikäytön uhriksi joutumisen riskeiksi mainittiin edellisten lisäksi mielenterveysongelmat, ikääntyneen henkilön alhainen koulutustausta sekä omistusoikeus

kiinteistöön. (Fealy ym. 2012, 9-12). On myös todettu, että hyväksikäyttö tapahtuu usein luottamuksellisessa suhteessa harmaalla alueella, joka aiheuttaa vaikeuden hyväksikäytön havaitsemisessa ja torjumisessa. (Seniors Rights Victoria 2012, 4-6).

Ikääntynyt henkilö ei välttämättä edes huomaa, tai voi huomata joutuneensa taloudellisen hyväksikäytön uhriksi. (Sanmark & Serpola-Kaivo-Oja 2017, 3; Seniors Rights Victoria 2012, 4-6). Myös uhrin häpeä saattaa estää tapausten julki tulemisen. (Fealy ym. 2012, 9-10; Sanmark & Serpola-Kaivo-Oja 2017, 3). Ilmoittamiskynnystä tapahtuneesta rikoksesta saattavat ikääntyneen henkilön kohdalla lisätä myös omien perheenjäsenten suojeleminen, taloudellinen ja hoidollinen riippuvuus tekijästä tai kykenemättömyys rikosilmoituksen tekoon. (Saukko 2011, 100). Ulkopuolisten henkilöiden havainnointi tilanteesta, ja tilanteeseen puuttuminen on näiden syiden vuoksi hyvin tärkeää.

Tunnusmerkkejä taloudellisen hyväksikäytön uhriksi joutumisesta saattavat olla ikääntyneen henkilön fyysiset ja psyykkiset muutokset, ongelmat taloudellisessa tilanteessa tai äkilliset kulutusmuutokset, muutokset sosiaalisissa suhteissa sekä epäselvyydet asiakirjoja ja oikeudellisia tahdonilmaisuja koskevissa asioissa. Myös ikääntyneen henkilön seurassa olevan henkilön voimakas läsnäolo ja esimerkiksi puolesta puhuminen saattavat olla merkkejä taloudellisesta hyväksikäytöstä. (Fealy ym. 2012, 9; Sanmark & Serpola-Kaivo-Oja 2017, 3; Seniors Rights Victoria 2012, 4-7).

Tämä opinnäytetyö käsittelee ikääntyneiden taloudellista hyväksikäyttöä, mutta on muistettava, että ikääntyneen henkilön taloudelliset asiat saattavat tulla hyvin hoide-
tuksi ilman viranomaisvalvontaa tai tarkastuksia perheenjäsenten tai muiden läheisten henkilöiden toimesta. Ainoastaan vahva epäily tai näyttö siitä, että taloudellista hyväksikäyttöä on tapahtunut, johtaa viranomaisvalvontaan. (Mäki-Petäjä-Leinonen 2013, 117-119).

4 TALOUDELLINEN HYVÄSIKÄYTTÖ RIKOKSENA

4.1 Lähestymiskielto

Taloudellisen hyväksikäyttö voi olla osa lähisuhteessa tapahtuvaa väkivaltaa, jossa kohde itsekään ei välttämättä tiedosta olevansa uhri. Mikäli ikääntynyt henkilö on ollut esimerkiksi väkivaltaisessa parisuhteessa, hän on saattanut tottua alistumaan kohteluunsa. (Rantanen 2011, 51; 56). Ikääntynyt henkilö saattaa jättää ottamatta asian esille pelon, häpeän tai omaan väkivaltaisesti käyttäytyvään lapseensa kohdistuvan rakkautensa vuoksi. Mikäli tekijän taustalla on päihdeongelma, uhrina oleva vanhempansa saattaa toivoa tekijän ohjaamista hoitoon tai vieroitukseen rikosoikeudellisen vastuun sijaan. (Rantanen 2011, 51; 56). Mikäli uhri ottaa asian esille, ongelman ratkaisu saattaa olla lähestymiskielto. (Rantanen 2011, 56).

Lähestymiskiellosta säädetään laissa lähestymiskiellosta 898/1998. Lähestymiskielto voidaan määrätä henkeen, terveyteen, vapauteen tai rauhaan kohdistuvan rikoksen, tällaisen rikoksen uhan tai muun vakavan häirinnän torjumiseksi. (Laki lähestymiskiellosta 898/1998, 1 luku 1 § 1 mom.). Lähestymiskielto on mahdollista määrätä tilanteissa, joissa on perusteltua olettaa, että henkilö, jota vastaan kieltoa pyydetään, tulisi tekemään lähestymiskielloa hakevan henkilön henkeen, terveyteen, vapauteen tai rauhaan kohdistuvan rikoksen tai muulla tavoin vakavasti häiritsemään häntä. (Laki lähestymiskiellosta, 1 luku 2 § 1 mom.).

Lähestymiskielloa haetaan sen paikkakunnan käräjäoikeudesta, jossa lähestymiskiellolla suojattavalla henkilöllä on kotipaikka tai jossa kieltoa pääasiassa sovellettaisiin. Lähestymiskielloa haetaan kirjallisesti tai suullisesti, ja lähestymiskielloa voi hakea häirityksi itsensä tunteva henkilö, poliisi, syyttäjä tai sosiaaliviranomainen. (Laki lähestymiskiellosta, 2 luku 4-5 §). Tavanomaisessa tapauksessa lähestymiskiellon kohde kielletään kaikki yhteydenotot lähestymiskiellon hakijaan myös puhelimitse, liikkuminen tämän kodin lähialueella, sekä häirintä ja rikosten tekeminen häntä vastaan. (Niemi-Kiesiläinen 2004, 147). Lähestymiskiellon määrääminen ei välttämättä ratkaise tilannetta, koska osa henkilöistä, joille kielto on määrätty, eivät noudata sitä. (Rantanen 2011, 148). Vaikka lähestymiskielto saattaisi olla ratkaisu ongelmaan,

ikäntyneelle henkilölle saattaa kuitenkin olla hyvin vaikea päätös hakea lähestymiskieltoa esimerkiksi omaa lastaan tai muuta lähisukulaista kohtaan.

4.2 Taloudellinen hyväksikäyttö ja rikoslaki

Ikääntyneen henkilön taloudellinen hyväksikäyttö terminä sisältää useita rikosnimikkeitä, mutta myös niin sanotusti harmaalla alueella esiintyvän toiminnan. Joissain tapauksissa varsinaista rikosta ei tapahdu tai se on vaikea näyttää toteen, mutta tapahtunut on vastoin ikääntyneen henkilön taloudellista etua. Ikääntyminen ei poista henkilön oikeutta antaa lahjoja, tehdä omaisuusjärjestelyjä tai oikeudellisia tahdonilmaisuja. Näkökulmaksi pohdiskeluun siinä, mikä on ikääntyneen henkilön oman tahdon ja hyväksikäytön raja, voisikin asettaa sen, ymmärtääkö ikääntynyt henkilö asian merkityksen ja sen seuraukset. Mikäli taloudellinen hyväksikäyttö tapahtuu perhepiirissä, rajat eettisesti kestäväen toiminnan ja hyväksikäytön välillä saattavat hämärtyä kaikilta osapuolilta perheen sisäisen dynamiikan mukaan. Monet taloudellisen hyväksikäytön ilmenemismuodot ovat kuitenkin selkeästi rikoksia. Seuraavien kuvitteellisten esimerkkien avulla tuodaan esille erilaisia taloudellisen hyväksikäytön tilanteita, joissa kyseessä on rikos, josta on säädetty rikoslaissa.

Tapaus 1. Varkaus

Maurin isoisä on joutunut sairaalaan, ja pyytää Mauria hakemaan kotoaan joitakin tarvikkeita. Mauri menee isoisän kotitalolle, ja näkee olohuoneessa uuden ison television. Mauri ajattelee, että isoisä on joka tapauksessa muuttamassa sairaalasta suoraan jonnekin vanhusten asumisyksikköön, ja voi katsoa siellä televisiota yleisissä tiloissa. Isoisän television vieminen ei siis haittaa. Mauri ottaa television mukaansa kertomatta asiasta isoisälleen.

” Joka anastaa toisen hallusta irtainta omaisuutta, on tuomittava varkaudesta sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi kuudeksi kuukaudeksi.” (Rikoslaki 39/1889, 28 luku 1 § 1 mom.).

Tapaus 2. Näpistys

Unto vierailee iäkkään tätinsä luona. Unton taloustilanne on huono, ja hänellä on päihdeongelma. Unto näkee pöydällä kahdenkymmenen euron setelin. Tädillä on paljon rahaa, eikä hän varmasti huomaa setelin puuttumista. Lisäksi setelin ottaminen on oikeutettua, koska onhan hän käynyt ilahduttamassa korvauksetta yksinäistä tätti parkaa. Unto pistää setelin taskuunsa.

”Jos varkaus, huomioon ottaen anastetun omaisuuden arvo tai muut rikokseen liittyvät seikat, on kokonaisuutena arvostellen vähäinen, rikoksentehtyjä on tuomittava näpistyksestä sakkoon.” (Rikoslaki, 28 luku 3 § 1 mom.).

Tapaus 3. Kavallus

Maurin iäkäs isä on ostanut uuden moottorisahan. Mauri lainaa moottorisahaa. Mauri ajattelee, että huonokuntoinen ja iäkäs isä ei moottorisahaa tarvitse. Mauri ei koskaan palauta moottorisahaa isälleen.

”Joka anastaa hallussaan olevia varoja tai muuta irtainta omaisuutta, on tuomittava kavalluksesta sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi kuudeksi kuukaudeksi.” (Rikoslaki, 28 luku 4 § 1 mom.).

Tapaus 4. Luottamusaseman väärinkäyttö

Unton äidillä on rahapula, ja hän on valtuuttanut Unton myymään kesämökkinsä, jota hän ei enää tarvitse. Minimihinta kaupalle on määritelty valtakirjassa. Mökki on Untolle hyvin rakas, ja Unto harmittelee itseksensä sitä, että hänellä ei ole varaa ostaa mökkiä. Unton tyttärellä on kuitenkin rahaa. Unto sopii kaupat tyttärensä kanssa huomattavasti markkina- ja minimihintaa alhaisemmasta summasta perustelleen itselleen toimintansa sillä, että mökki pysyy kuitenkin suvussa, äiti saa jonkin verran rahaa ja minimihinnasta puuttuva summa on ikään kuin oikeutettua ennakkoperintöä.

”Jos se, jonka tehtävänä on hoitaa toisen taloudellisia tai oikeudellisia asioita, väärinkäyttää luottamusasemaansa 1) ryhtymällä sellaiseen toimeen, johon hänellä ei ole oikeutta, tai 2) jättämällä tehtävänsä kokonaan tai osaksi suorittamatta ja siten aiheuttaa vahinkoa sille, jonka asioita hänen tulee hoitaa, hänet on tuomittava luottamusaseman väärinkäytöstä sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.” (Rikoslaki, 36 luku 5 §).

Tapaus 5. Kotirauhan rikkominen

Mauri on suuttunut iäkkäille vanhemmilleen. Vanhemmat eivät suostu allekirjoittamaan valtakirjoja asioidensa hoitoon hänelle. Mauri haluaa valtakirjat, jotta voi ryhtyä suojelemaan omaisuutta itselleen perinnöksi. Vanhemmat käyttävät talon rahoja Maurin mielestä holtittomasti. Mauri alkaa vieraillla vanhempiansa luona käyttäytyen hyvin ikävästi. Hän metelöi, tutkii kaappeja luvatta, painostaa vanhempiaan allekirjoittamaan valtakirjat ja kutsuu heitä ikävillä nimityksillä.

”Joka oikeudettomasti 1) tunkeutuu taikka menee salaa tai toista harhauttaen kotirauhan suojaamaan paikkaan taikka kätkeytyy tai jää sellaiseen paikkaan tai 2) rikkoo toisen kotirauhaa metelöimällä, heittämällä esineitä tai muulla vastaavalla tavalla, on tuomittava kotirauhan rikkomisesta sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi.” (Rikoslaki, 24 luku 1 §).

Tapaus 6. Maksuvälinepetos

Unto on vieraillemassa isänsä luona. Isä pyytää Untoa käymään puolestaan pankkiautomaatilla, ja nostamaan kaksi sataa euroa. Unto tietää, että isä ei seuraa tiliotteita. Unto nostaakin tililtä neljä sataa euroa, joista kaksi sataa euroa hän pitää itsellään.

”Joka, hankkiakseen itselleen tai toiselle oikeudetonta taloudellista hyötyä, 1) käyttää maksuvälinettä ilman sen laillisen haltijan lupaa, lupaan perustuvan oikeutensa ylittäen tai muuten ilman laillista oikeutta tai 2) luovuttaa maksuvälineen tai maksuvälinelomakkeen toiselle saattaakseen sen ilman laillista oikeutta käytettäväksi, on tuomittava maksuvälinepetoksesta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.” (Rikoslaki, 37 luku 8 § 1 mom.).

5 TALOUDELLISEEN HYVÄKSIKÄYTTÖÖN PUUTTUMINEN

5.1 Ikääntyneen henkilön taloudelliseen hyväksikäyttöön puuttuminen

Holhoustoimilain 442/1999 tarkoituksena on valvoa niiden henkilöiden etua ja oikeutta, jotka eivät vajaavaltaisuuden, sairauden, poissaolon tai muun syyn vuoksi voi itse pitää huolta taloudellisista asioistaan. (Laki holhoustoimesta 442/1999, 1 luku 1 § 1 mom.). Henkilölle, joka sairauden, henkisen toiminnan häiriintymisen, heikentyneen terveydentilan tai muun vastaavan syyn vuoksi on kykenemätön valvomaan etuaan taikka huolehtimaan itseään tai varallisuuttaan koskevista asioista, jotka vaativat hoitoa eivätkä tule asianmukaisesti hoidetuiksi muulla tavoin voidaan määrätä tuomioistuimen toimesta edunvalvoja. Edunvalvoja voidaan määrätä henkilölle tämän vastusteluista huolimatta, mikäli vastustamiseen ei ole riittävä syytä henkilön tila ja edunvalvonnan tarve huomioon ottaen. (Laki holhoustoimesta, 2 luku 8 § 1-2 mom.). Edunvalvojan tehtävänä on päämiehensä edustaminen hänen omaisuuttaan, ja taloudellisia asioitaan koskevissa oikeustoimissa. (Laki holhoustoimesta, 5 luku 29 § 1 mom.). Edunvalvojan toimintaa valvoo holhousviranomainen. (Laki holhoustoimesta, 6 luku 46 §).

Toimivaltainen holhousviranomainen, jolle voi tehdä ilmoituksen toisen henkilön edunvalvonnan tarpeesta, ja joka valvoo edunvalvojien toimintaa, on Digi- ja väestötietovirasto, josta käytetään myös lyhennettä DVV. Aiemmin holhousviranomaisena toimi maistraatti, mutta vuoden 2020 alusta maistraatit, Maistraattien ohjaus- ja kehittämissyksikkö ja Väestörekisterikeskus yhdistyivät Digi- ja väestötietovirastoksi. (Digi- ja väestötietoviraston www-sivut 2020).

Ilmoituksen edunvalvonnan tarpeessa olevasta henkilöstä voi tehdä kuka tahansa sallassapitosäännösten estämättä. (Laki holhoustoimesta, 10 luku 91 §). Ilmoitus tehdään DVV:n internetsivuilta ladattavissa olevalla lomakkeella, jossa tiedustellaan muun muassa edunvalvonnan tarpeessa olevan henkilön henkilötietojen lisäksi tehtäviä, joihin edunvalvojaa tarvitaan, perusteluja miksi henkilö tarvitsee edunvalvojan, edunvalvonnan tarpeessa olevan henkilön lähiomaisten tietoja sekä ilmoituksen tekijän henkilö – ja yhteystietoja. Lomake, jolla ilmoitetaan edunvalvonnan tarpeessa olevasta henkilöstä holhousviranomaiselle, on tämän opinnäytetyön liitteenä. (LIITE 1).

Lomakkeessa tiedustellaan myös henkilöä, jota ehdotetaan edunvalvonnan tarpeessa olevan henkilön edunvalvojaksi. Ilmoituksen saatuaan holhousviranomaisen selvittää, onko henkilö edunvalvonnan tarpeessa. Edunvalvonnan tarpeen selvittämistä varten hankitaan aina lääkärin lausunto henkilön edunvalvonnan tarpeesta. (Digi- ja väestötietoviraston www-sivut 2020).

5.2 Edunvalvonnan tarpeen selvittäminen

Henkilöllä, jonka edunvalvonnan tarpeen selvittämistä on haettu, on oikeus tietää ilmoituksen tekijän henkilöllisyys. Edunvalvonnan tarve on, mikäli henkilö ei pysty itse hoitamaan asioitaan, tai mikäli hänen asiansa eivät tule hoidetuksi asianmukaisesti muulla tavalla. Tapauksissa, joissa edunvalvonnan tarve todetaan, holhousviranomaisen hakee tuomioistuimelta edunvalvojan määräämistä. Edunvalvojaksi voidaan määrätä suostumuksensa antanut yksityishenkilö, joka on tehtävään sopiva, tai yleinen edunvalvoja. Holhousviranomaisen valvoo edunvalvojen toimintaa tili – ja lupavalvonnan avulla. Edunvalvojan täytyy hakea lupaa holhousviranomaiselta esimerkiksi kiinteistö – ja asuntokauppoja tehdessä. (Digi- ja väestötietoviraston www-sivut 2020).

Asianosaisen kuulemisella on suuri merkitys asiassa, jossa hänelle haetaan edunvalvojaa. Tapauksessa, jossa maistraatin hakemuksesta oli vaadittu edunvalvojan määräämistä henkilölle, ja jota oli kuultu maistraatissa mutta ei käräjäoikeudessa, edunvalvojan määrääminen kumottiin, ja asia palautettiin käräjäoikeuteen. Henkilö oli allekirjoittanut suostumuksensa edunvalvojan määräämiseksi kuulemistilaisuudessa maistraatissa, ja käräjäoikeudelle toimitettuun hakemukseen oli liitetty lääkärinlausunto, jonka mukaan henkilön henkiset taidot olivat keskimäärin 8-vuotiaan tasolla. Määräyksen kumoamisen syy oli asianosaisen tai hänen edustajansa kuulemisen laiminlyönti. (KKO 2012:109).

Suuri osa tutkimuksissa esille tulleista ikääntyneen henkilön taloudellisen hyväksikäytön ilmenemismuodoista täyttää rikoslaissa säädetyn rikoksen tunnusmerkit. Aiemmin viitattujen tutkimusten mukaan hyväksikäyttö saattaa tapahtua niin sanotulla harmaalla alueella, jossa rikoksen tunnusmerkistöä voi olla vaikea havaita ja todistaa. Hyväksikäyttötapaukset saattavat olla asianomistajarikoksia. Esitutkintalain 805/2011 3 luvun 4 § 1 momentin mukaan rikoksen esitutkinta toimitetaan asianomistajarikoksista

vain niissä tapauksissa, joissa asianomistaja on ilmoittanut esitutkintaviranomaiselle tai syyttäjälle vaativansa rikokseen syyllistyneelle rangaistusta. Mikäli iäkäs henkilö on joutunut taloudellisesti hyväksikäytetyksi, holhousviranomainen tai tehtävään määrätty edunvalvoja voi tehdä tutkintapyynnön poliisille. Edunvalvojalla on myös mahdollisuus vaatia tarvittaessa vahingonkorvauksia päämiehensä puolesta. (Heusala 2017).

Ilmoituksen tekeminen henkilön edunvalvonnan tarpeen selvittämisestä saattaa aiheuttaa ilmoituksen tekijässä ristiriitaisia tunteita. Yleinen huolen aihe on se, saattaako ilmoitus aiheuttaa seuraamuksia ilmoittajalle, varsinkin jos ilmoitus ei johda toimenpiteisiin. Vastaus kysymykseen on se, että ilmoittajalle ei tule seurauksia ilmoituksen tekemisestä. Huolta voi aiheuttaa myös iäkkään henkilön yksin jääminen, mikäli omaiset ovat tähän saakka huolehtineet hänen taloudellisista asioistaan mutta samalla on tapahtunut taloudellista hyväksikäyttöä. (Haastateltava A, Digi – ja väestötietovirasto. Henkilökohtainen tiedonanto 7.4.2020).

5.3 Toimintakelpoisuuden rajoittaminen

Mikäli edunvalvojan määrääminen ei ole riittävä toimenpide henkilön etujen turvaamiseksi, tuomioistuin voi rajoittaa hänen toimintakelpoisuuttaan päättämällä, että hän voi tehdä tiettyjä oikeustoimia tai vallita tiettyä omaisuuttaan ainoastaan yhdessä edunvalvojan kanssa, hänellä ei ole kelpoisuutta tehdä tiettyjä oikeustoimia tai oikeutta vallita tiettyä omaisuuttaan tai että hänet julistetaan vajaavaltaiseksi. Ketään ei saa julistaa vajaavaltaiseksi, mikäli muut toimenpiteet riittävät hänen etujensa turvaamiseksi. Muutenkin henkilön toimintakelpoisuutta saa rajoittaa ainoastaan niin paljon, kuin se on henkilön edun suojaamiseksi tarpeellista. (Laki holhustoimesta, 3 luku 18 §). Mikäli toimintakelpoisuuden rajoitusta ei ole tehty, henkilö, jolle on määrätty edunvalvoja, on edelleen oikeustoimikelpoinen. Tämä tarkoittaa sitä, että hänellä on oikeus esimerkiksi lahjoittaa omaisuuttaan. (Heusala 2017).

Holhustoimilain lainvalmisteluaineiston tavoitteista käy ilmi pyrkimys siihen, että henkilön päätösvaltaa ei rajoiteta enempää kuin on tarpeen. Tavoitteena on ollut myös se, että toimenpiteiden tekeminen olisi riittävän sujuvaa, jotta edunvalvonnan

tarpeessa oleva henkilö ei jäisi pois edunvalvonnan piiristä siksi, että edunvalvonta olisi monimutkaista järjestää. (HE 146/1998, 18). Lainvalmisteluaineistossa tuodaan esille myös se, kuinka edunvalvonnan tarpeessa olevan henkilön oikeusturvaa on tehostettu edeltävään lainsäädäntöön verrattuna edunvalvojan toimien ja omaisuuden hoidon valvonnalla. (HE 146/1998, 1).

5.4 Puuttumiskeinot väärinkäytön apuvälineenä

Myös aiheettomia ja omaa etua tavoittelevia ilmoituksia edunvalvonnan tarpeen selvittämisestä tapahtuu. Tällaisissa tapauksissa ilmoituksen tehnyt henkilö saattaa pyrkiä itse edunvalvojaksi, jotta pääsisi hallitsemaan ikääntyneen henkilön omaisuutta omia tarpeitaan ajatellen. Sen vuoksi onkin tärkeää, että holhousviranomaisen kartoittaa ilmoituksen kohteena olevan henkilön tilanteen kokonaisvaltaisesti. Siksi täytyykin kuulla riittävästi henkilöä, jonka edunvalvonnan tarpeesta ilmoitus on tehty, hänen lähiomaisiansa ja mahdollisesti kuulla myös hänen hoitoonsa osallistuvia tahoja. (Haastateltava A, Digi – ja väestötietovirasto. Henkilökohtainen tiedonanto 7.4.2020). Suvanto Ry:n julkaiseman oppaan mukaan yksi taloudellisen hyväksikäytön muoto onkin pyrkimys päästä ikääntyneen henkilön edunvalvojaksi viemällä hänet arvioitavaksi muulle, kuin omalle lääkärille varsinkin, jos ikääntynyt ja lääkäri eivät puhu samaa kieltä. (Sanmark & Serpola-Kaivo-Oja 2017, 5).

Mikäli edunvalvonnan tarpeen toteamista koskevan lääkärlausunnon hankkimiseen liittyy epäselvyyksiä, uuden lausunnon hankkiminen on mahdollista. Ikääntyneen henkilön hyvin tuntevan lääkärin lausunnoille on annettu oikeuskäytännössä erityistä merkitystä. Mikäli kyseessä on muistisairas henkilö, myös neurologien ja geriatrien lausunnot ovat merkityksellisiä. Myös vastaanottotilanteella on merkitystä. Keskustelu tulisi suorittaa niin, että paikalla on lääkärin lisäksi ainoastaan iäkäs henkilö, joka on tutkimuksen kohteena, eikä esimerkiksi henkilöitä, joille voi tulla etua tai oikeuksia lausunnosta riippuen. (Mäki-Petäjä-Leinonen 2013, 91-93).

Tapauksessa KKO 2004:8. Alzheimerin tautia sairastanut henkilö A kuoli vuonna 1999. Hän oli vuonna 1995 tehnyt testamentin, jonka mukaan hän jätti kaiken omaisuutensa yhdelle neljästä lapsestaan. Viisi lääkäriä oli antanut lausunnon henkilön A terveydentilasta. Neljän lääkärin lausunnot viittasivat henkilön A olleen kykenemätön

asioidensa hoitoon. Viides lääkäri, joka oli vanhuspsykiatrian dosentti, oli tutkinut henkilön A testamentintekokelpoisuutta todeten, että henkilö A ymmärtää testamentin sisällön. Testamentin saaja oli kuitenkin ollut mukana lääkärin haastattelussa henkilöä A, ja tämä heikensi KKO:n mukaan lausunnon luotettavuutta. KKO otti tämän vuoksi arvioinnin lähtökohdaksi yksityiskohtaisempaan tutkimukseen perustuvan neurologian erikoislääkärin tutkimuksen. KKO päätyi siihen, että neljän lääkärin samaan johdopäätökseen viittaavat arviot perustuvat tutkimukseen, joka on ollut perusteellisempi, täsmällisempi ja luotettavampi, ja tutkimukset ovat näin merkityksellisempiä. Oikeudessa kuultiin myös henkilön A läheisten, ja testamentin todistajien mielipiteitä. KKO:n ratkaisun mukaan A:lta puuttui testamentin tekohetkellä itsenäinen päätöskyky, ja testamentti oli pätemätön.

6 TALOUDELLISEN HYVÄSİKÄYTÖN ENNALTAEHKÄISY

6.1 Taloudellisen hyväksikäytön torjuntakeinot

Ikääntyneiden henkilöiden taloudellisen hyväksikäytön torjunnan tärkeimmiksi periaatteiksi tutkimusaineistosta nousevat asiasta tiedottaminen, ja ikääntymisen mukanaan tuomiin ongelmiin varautuminen. Tiedotuskampanjoiden tehon mittaaminen tosin voi olla haastavaa, ja tiedotuksen tulisi saavuttaa myös potentiaaliset uhrat. (Fealy ym. 2012, 12-13). Ikääntymisen mukanaan tuomiin ongelmiin varautuminen on mahdollista suunnitteleamalla hyvissä ajoin, kuka tai mikä olisi luotettava taho taloudellisten asioiden hoitamiseen, mikäli toimintakyky iän myötä heikkenee.

Ennakoinnin keinona voi käyttää niin sanottuja tavallisia valtuutuksia, jotka pohjautuvat varallisuusoikeudellisia oikeustoimia koskevan lakiin, eli oikeustoimilakiin, edunvalvontavaltuutusta tai näitä molempia. Kaikkien valtuutusten antamisen ehtona on se, että valtuuttaja ymmärtää antamansa valtuutuksen merkityksen. Mikäli käytetään oikeustoimilain mukaista kirjallista valtuutusta, yhden yleisluonteisen valtakirjan laatiminen ei ole riittävää varautumista. Pankeilla on omat valtuuttamiskäytäntönsä, ja useilla yrityksillä, laitoksilla ja valtion virastoilla on omat valtakirjansa asioiden hoitoa

varten. On siis käytännöllistä kartoittaa tarvittavat valtuutukset, ja antaa valtuutukset sekä pankkitilin käyttöoikeus laskujen maksamista varten luotettavana pidetylle henkilölle.

Tapauksissa, joissa valtuutetaan nimetty henkilö toimimaan tulevaisuudessa ja tarpeen mukaan edunvalvojana, käytetään edunvalvontavaltuutusta. Tämän tekemistä, sisältöä ja soveltamista säätelee laki edunvalvontavaltuutuksesta. Edunvalvontavaltuutus tulee voimaan vasta kun sen on vahvistanut toimivaltainen holhousviranomainen. Lisäksi valtuuttajan kykenemättömyys asioistansa huolehtimiseen sairauden, henkisen toiminnan häiriintymisen, heikentyneen terveydentilan tai muun vastaavan syyn vuoksi on todistettava valtuutetun esittämällä lääkärintodistuksella tai muulla vastaavalla luotettavalla selvityksellä. (Laki edunvalvontavaltuutuksesta 648/2007, 5 luku 24 § 3 mom.).

Oikeustoimilakiin perustuvien valtuutusten käyttäminen saattaa usein olla tarkoituksenmukaista ennen edunvalvontavaltuutuksen käyttämistä. Edunvalvontavaltuutus on kuitenkin aiheellista laatia hyvissä ajoin, jotta kysymys siitä, onko valtuuttaja ymmärtänyt antamansa valtuutuksen merkityksen ei aiheuta pohdintaa silloin, kun valtuutusta on käytettävä.

Valtuutusten antaminen ei kuitenkaan poista taloudellisen hyväksikäytön riskiä. Sekä suomalaisissa asiaa koskevissa artikkeleissa, että ulkomaalaisissa tutkimuksissa mainittiin hyväksikäyttäjän olevan usein perheenjäsen, esimerkiksi lapsi tai lapsenlapsi. (Davidson ym, 2015, 8; Fealy ym. 2012, 10; Helakallio-Ranta 2017; Seniors Rights Victoria 2012, 5; Taiveaho 2017). Valtuutettujen elämäntilanteet saattavat myös muuttua valtakirjan laatimisen jälkeen. Yhdeksi potentiaalisesti hyväksikäytön tekijäksi on mainittu uhrin lähipiiriin kuuluvat päihde – tai peliriippuvaiset henkilöt, tai henkilöt, joilla on taloudellisia vaikeuksia. (Sanmark & Serpola-Kaivo-Oja 2017,7).

Koska riski joutua taloudellisesti hyväksikäytetyksi voi kasvaa valtuutusten antamisen myötä, ja hyväksikäytön riskin voi sanoa kaksinkertaistuvan perheenjäsenten hoitessa taloudellisia asioita, on suositeltavaa ottaa käyttöön myös muita suojautumiskeinoja. Näitä ovat esimerkiksi asioita hoitavien henkilöiden raportointivelvollisuus toimistaan tai vastuun jakaminen useamman henkilön kesken. (Fealy ym. 2012, 12-13).

Valtakirjaa laatiessa valtuuttaja voi määrätä valtuutetun antamaan selvityksen toimistaan esimerkiksi jollekin tili – tai asianajotoimistolle. (Mäki-Petäjä-Leinonen 2013, 157). Vaikka valtuuttaja ei asettaisikaan raportointivelvollisuutta valtuutetulle, on jo valtuutetun oman oikeusturvankin kannalta suositeltavaa pitää tarkkaa kirjanpitoa asioiden hoidosta, rahan käytöstä sekä tehdyistä mahdollisista hakemuksista ja päätöksistä.

6.2 Oikeustoimilain mukainen asioidenhoitovaltuutus

Niin sanottu tavallinen valtuutus asioimiseen toisen henkilön puolesta pohjautuu varallisuus oikeudellisia oikeustoimia koskevaan lakiin, ja sen toiseen lukuun. Oikeustoimilain mukaisessa valtuutuksessa ei ole muotovaatimuksia, mikäli niin ei ole säädetty erikseen. Oikeustoimilain mukaisen valtuutuksen ei tarvitse edes olla kirjallinen, koska valtuutus voi perustua myös pelkkään tiedoksiantoon oikeustoimilain 11.2 § ja 18 § mukaan. (Mäki-Petäjä-Leinonen 2013, 147-149). Tässä opinnäytetyössä käsitellään kuitenkin ainoastaan kirjallisesti annettuja valtuutuksia taloudellisten asioiden hoitoa varten valtuuttajan puolesta.

Henkilö, joka on valtuuttanut toisen tekemään sopimuksia tai oikeustoimia, tulee oikeutetuksi ja velvoitetuksi oikeustoimen perusteella, jonka valtuutettu valtuutuksen rajoissa tekee valtuuttajan nimessä. (Laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista 228/1929, 2 luku 10 §). Asiakirjaan perustuva valtuutus, joka on annettu valtuutetulle hallussaan pidettäväksi, perutaan ottamalla valtuutusasiakirja takaisin tai hävityttämällä se. Valtuutettu on velvoitettu palauttamaan valtuuttamisasiakirjan. Mikäli asiakirja on kadonnut, tai sitä ei muun syyn takia saada takaisin viipymättä, se voidaan julistaa tehottomaksi. (Laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista, 2 luku 15 §; 17 § 1 mom.).

Valtakirjan asioidensa hoitamiseen voi antaa henkilö, joka kykenee ymmärtämään asian merkityksen. Valtakirjojen sisältö on tapaus- ja tarvekohtaista. Ongelmaksi valtakirjavaltuutuksessa saattaa muodostua se, että kukaan ei valvo valtakirjavaltuutettujen toimia erityisesti silloin, jos valtuuttaja ei itse tätä tee tai pysty tekemään. Tavallinen valtuutus voi kuitenkin olla riittävä keino siihen, että iäkkään henkilön asiat

tulevat hoidetuksi asianmukaisesti. (Sarvimäki, Heimonen & Mäki-Petäjä-Leinonen 2010, 204-206).

On muistettava, että oikeustoimilain mukainen valtuutus ei raukea, vaikka valtuuttajan kyky päättää asioistaan heikentyisikin. (HE 52/2006, 5). Jos valtuuttajan toimintakelpoisuutta rajoitetaan, valtuutus raukeaa niiden asioiden kohdalta, joita toimintakelpoisuuden rajoitus koskee. (Laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista, 2 luku 22 §). Kehityssuunta, jossa edellytetään edunvalvontavaltuutusta ei ole perusteltu, mikäli taloudellisten asioiden hoitaminen on onnistunut oikeustoimilakiin pohjautuvan valtuutuksen avulla. (Antila 2007, 22).

Tapauksessa KKO 2009:7 henkilö A oli kykenemätön hoitamaan asioitaan, ja hänellä oli huomattava varallisuus. A oli järjestänyt omaisuutensa hoidon tavalla, jonka hän oli päättänyt itse. Maistraatti haki A:lle edunvalvojan määräämistä, koska hän ei voinut itse valvoa omaisuutensa hoitoa. Vaikka A ei kyennytkään itse omaisuutensa hoidon valvomiseen, KKO katsoi, että edunvalvonnan tarvetta ei ole. Tämä johtui siitä, että hänen omaisuutensa hoito oli järjestetty muulla hänen etuansa vaarantamatta.

Oikeustoimilain mukainen valtuutus tulee voimaan välittömästi, ja sitä voidaan käyttää esimerkiksi niin, että aluksi valtuutettu tekee oikeustoimet valtuuttajan kanssa yhdessä. Kun valtuuttaja ei enää kykene pätevästi oikeustoimiin, valtuutettu voi toimia tilanteissa yksin. Valtakirja ei edellytä sitä, että valtuuttajan pitäisi kyetä valvomaan valtuutetun toimia. Mikäli vajaakykyisen ihmisen asiat katsotaan hoidetuksi hänen etujensa ja tahtonsa mukaisesti, tavallinen valtakirja on riittävä. (Mäki-Petäjä-Leinonen 2013, 154-156).

Seuraavassa taulukossa vertaillaan oikeustoimilakiin perustuvan valtuutuksen ja edunvalvontavaltuutuksen yksityiskohtia. (Taulukko 1).

	OIKEUSTOIMILAIN MUKAINEN VALTAKIRJA	EDUNVALVONTAVAL- TUUTUS
VOIMAANTULO	Välittömästi	Holhousviranomainen vahvistaa
VOIMAANTULO VAATII	Ei vaatimuksia	Edunvalvonnan tarve todettu
TARVITTAVAT LIITTEET	Ei vaatimuksia	Lääkärintodistus
MUOTOVAATIMUKSET	Ei vaatimuksia, mikäli toisin ei säädetä	Tarkat muotovaatimukset
TODISTAJAT	Ei vaatimuksia	Kaksi esteetöntä todistajaa
PURKAMINEN	Valtuuttaja voi purkaa	Tuomioistuimien
VIRANOMAISVALVONTA	Ei valvontaa	Holhousviranomainen

Taulukko 1. Oikeustoimilain mukaisen valtuutuksen ja edunvalvontavaltuutuksen erot.

6.3 Oikeustoimilain mukaisten valtuutusten laatiminen

Oikeustoimilain mukaisessa valtuutuksessa ei ole muotovaatimuksia, mikäli niin ei ole säädetty erikseen. Valtuutuksella, joka koskee taloudellisten asioiden hoitamista yleisesti esimerkiksi virastojen ja laitosten kanssa, ei ole määrämuotoa. (Mäki-Petäjä-Leinonen 2013, 147-149). Muotovaatimus on esimerkiksi maakaaren säännöksen mukaan valtuutuksessa, joka koskee kiinteistön myyntiä. Kiinteistön myynnin valtuutus on tehtävä myyjän allekirjoittamalla valtakirjalla, josta käy ilmi asiamies ja myytävä kiinteistö. (Maakaari 540/1995, 2 luku 3 § 1 mom.). Mikäli kyseessä on metsäasioiden hoitaminen, on suositeltavaa yksilöidä valtakirjaan selkeästi, mitä toimenpiteitä valtuutettu saa tehdä valtuuttajan puolesta. (Kiviniemi & Havia 2017, 169-172). Koska yrityksillä, virastoilla ja laitoksilla saattaa olla omat vaatimuksensa valtakirjan sisällön suhteen tai oma valtakirjapohja, jota vaaditaan käytettävän, on syytä kartoittaa tarvittavat valtuutukset, mikäli tavoitteena on taloudellisten asioiden täysipainoinen hoitaminen toisen henkilön puolesta. Iäkkään henkilön kohdalla on otettava huomioon, että taloudellisten asioiden hoitoon saattaa kuulua myös etuisuuksien hakeminen Kansaneläkelaitokselta.

Kansaneläkelaitokselta mahdollisesti haettavia etuisuuksia ovat esimerkiksi eläkkeensaajan asumistuki ja kolmeen tasoon porrastettu eläkettä saavan hoitotuki, jonka myöntämisperusteena on tarvittavan avun, ohjauksen ja valvonnan määrä. Kansaneläkelaitoksen www-sivuilla on saatavilla Kansaneläkelaitoksen oma valtakirjapohja, jonka voi korvata vastaavat vaadittavat tiedot sisältävällä itse tehdyllä valtakirjalla (Kansaneläkelaitoksen www-sivut 2020). Verohallinnolla, ja useilla vakuutusyhtiöillä on myös omat valtakirjapohjansa tai valtuutusmenettelynsä. (Verohallinnon www-sivut 2020; Maatalousyrittäjien ja apurahan saajien eläkelaitos Melan www-sivut 2020; Op-Pohjola -vakuutus Oy:n www-sivut 2020; Lähitapiolan www-sivut 2020; Vakuutusyhtiö Turvan www-sivut 2020).

Myös pankeilla on omat yksilölliset valtakirjakäytäntönsä ja vaatimuksensa siihen, miten valtuutus tai tilinkäyttöoikeus valtuuttajan laskujen maksamista varten annetaan toiselle henkilölle. Tilinkäyttöoikeuden saaminen saattaa vaatia valtuutetulta saman pankin asiakkuuden. (Osuuspankin www-sivut 2020; Aktia-pankin www-sivut 2020; Danske Bankin www-sivut 2020; S-pankin www-sivut 2020).

Vaikka oikeustoimilain mukaisessa valtakirjassa ei ole muotovaatimuksia, valtakirja on syytä laatia huolellisesti. Mikäli valtakirjasta käy ilmi valtuuttajan ja valtuutetun nimien lisäksi heidän henkilötunnuksensa, ja jos valtakirja todistetaan oikeaksi kahden todistajan toimesta, valtakirjan uskottavuus lisääntyy huomattavasti. Yritykset saattavat vaatia yksilöityjä valtakirjoja ennen asiakastietojen, esimerkiksi laskutietojen antamista. Oikeustoimilain mukaiseen valtakirjaan voi määritellä yrityksen, jonne asioidenhoitovaltuutus halutaan antaa. Valtuutukseen voi määritellä myös muita haluamiin seikkoja, esimerkiksi valtuutuksen voimassaoloaika.

Seuraavassa esimerkissä oikeustoimilain mukaisesta valtakirjasta (Asiakirjamalli 1) on pyritty valtuutuksen pätevyyden lisäämiseen valtuuttajan ja valtuutetun henkilötunnuksilla, todistajien käyttämisellä, ja valtuutuksen laajuuden yksilöimisellä. Esimerkkivaltakirja ei sisällä niiden yrityksiä ja laitosten yksilöimistä joissa valtuutus on voimassa. Tällaiset tiedot voi lisätä valtakirjaan tarpeen mukaan sitä laadittaessa. Esimerkkivaltakirjaan on lisätty valtuutetun raportointivelvollisuus.

VALTAKIRJA

VALTUUTUKSEN ANTAJA:
Veikko Valtuuttaja
(010150-0000)

VALTUUTETTU:
Viljo Valtuutettu
(010190-0000)

VALTUUTUKSEN LAAJUUS:

Valtuutan Viljo Valtuutetun hoitamaan taloudellisia asioitani, edustamaan itseäni ja saamaan laajan tiedonsaantioikeuden taloudellisissa asioissani. Valtuutus on voimassa tois-
taiseksi. Viljo Valtuutetulla on valtuutuksen myötä velvollisuus raportoida puolestani teke-
mistään toimista Tilitoimisto Oy:lle puolivuositain, sekä toimittaa raportin mukana tiliot-
teeni ja tilin käyttöä koskevat tositteet nähtäväksi.

Päiväys, valtakirjan antajan allekirjoitus ja nimen selvennys:

13.5. 2020   *Veikko Valtuuttaja*   Veikko Valtuuttaja

Todistajat: *Teppo Todistaja*
Teppo Todistaja

Terttu Todistaja
Terttu Todistaja

Asiakirjamalli 1. Oikeustoimilain mukainen valtuutus.

6.4 Edunvalvontavaltuus

Tapauksissa, joissa valtuutetaan nimetty henkilö toimimaan tulevaisuudessa ja tarpeen mukaan edunvalvojana, käytetään edunvalvontavaltuutusta. Tämän tekemistä, sisältöä ja soveltamista säätelee laki edunvalvontavaltuutuksesta 648/2007.

Vahvistetun edunvalvontavaltuutuksen myötä valtuutetulla on oikeus edustaa valtuuttajaa tämän omaisuutta koskevissa asioissa, taloudellisissa asioissa sekä asioissa, joiden merkitystä valtuuttaja ei kykene ymmärtämään hetkellä, jolla valtuutusta on käytettävä. Valtuus on mahdollista rajoittaa koskemaan myös määrättyä asiaa, omaisuutta tai oikeustointia. (Laki edunvalvontavaltuutuksesta, 1 luku 1-2 §). Valtakirjan sisältöön ja sanamuotoihin tulee sen laatimisvaiheessa kiinnittää huomiota, koska mikäli valtuutukseen tehdään kovin tiukkoja rajoituksia saattaa muodostua tilanne, jolloin valtuuttajan asioiden hoitaminen muodostuu mahdottomaksi, ja valtuuttajan itsemääräämisoikeus ei toteudu halutulla tavalla. (Antila 2007, 40).

Edunvalvontavaltuutuksen tekvän henkilön tulee olla kahdeksantoista vuotta täyttänyt, ja kykenevä ymmärtämään mikä merkitys edunvalvontavaltuutuksen tekemisellä on. (Laki edunvalvontavaltuutuksesta, 2 luku 5 §). Edunvalvontavaltuutusta koskevan hallituksen esityksen mukaan pätevän valtuutuksen antaminen edellyttää sitä, että valtuuttaja on valtuutusta antaessaan oikeustoimikelpoinen. (HE 52/2006, 5). Vaikka valtuuttajan henkinen suorituskyky olisikin alentunut esimerkiksi dementian lievän vaiheen takia, henkilöä voidaan pitää vielä pääsääntöisesti oikeudellisesti toimintakykyisenä. (Antila 2007, 34).

Edunvalvontavaltuutuksen muotomääräykset on määritelty tarkasti laissa edunvalvontavaltuutuksesta. Lainsäädännön muotomääräykset voidaan jakaa varsinaisiin, epävarsinaisiin ja ohjesääntöisiin muotomääräyksiin sen perusteella mitä seurauksia muotomääräyksen noudattamatta jättämisestä tulee. (Karttunen, Koivunen, Laasanen, Sippel, Uitto & Valtonen 2015, 174-176). Edunvalvontavaltakirjan muotomääräykset ovat varsinaisia muotomääräyksiä koska jos näitä ei noudateta, valtakirja on pätemätön. (Antila 2007, 34).

Lainvalmisteluaineiston mukaan tarkoilla muotovaatimuksilla pyritään siihen, että valtuuttaja harkitsee riittävästi sekä valtuutuksen tarpeellisuutta että sen sisältöä. Todistajien avulla pyritään mahdollisuuteen todistaa valtakirjan oikeaperäisyys ja saada selvyys siitä, mitkä valtuuttajan kyvyt valtakirjan merkityksen ymmärtämiseen valtakirjan tekohetkellä ovat olleet. (HE 52/2006, 19).

6.5 Edunvalvontavaltuutuksen muotomääräykset

Edunvalvontavaltuutus tehdään kirjallisesti valtakirjalla, josta on käytävä ilmi valtuuttamistarkoitus, asiat, joissa valtuutettu oikeutetaan edustamaan valtuuttajaa, valtuuttaja ja valtuutettu sekä määräys, jonka mukaan valtuutus tulee voimaan siinä tapauksessa, että valtuuttaja tulee kykenemättömäksi huolehtimaan asioistaan. Valtuuttajan on allekirjoitettava valtakirja tai tunnustettava siinä oleva allekirjoituksensa kahden todistajan läsnäollessa, jotka sen jälkeen todistavat valtakirjan allekirjoituksillaan. Todistajien on tiedettävä, että kyseessä on valtakirja edunvalvontavaltuutusta varten, mutta valtuuttajan ei tarvitse ilmaista valtakirjan sisältöä todistajille. (Laki edunvalvontavaltuutuksesta, 2 luku 6 §). Oleellista valtakirjan pätevyyden suhteen on sen lain-säädännössä määritelty sisältö. Esimerkiksi valtakirjan virheellinen otsikointi testamentiksi ei poista valtakirjan pätevyyttä. (Antila 2007, 39-40).

Valtakirjan todistajien tulee merkitä allekirjoituksensa ohien syntymäaikansa ja yhteystietonsa, sekä todistamisen paikka ja aika. Lisäksi heidän tulee mainita olleensa samanaikaisesti läsnä valtakirjaa tehtäessä sekä tehtävä merkintä valtuuttajan kyvystä ymmärtää valtakirjan merkitys. Todistajien on mainittava myös muista mahdollisista seikoista, joiden he katsovat vaikuttavan valtakirjan pätevyyteen. (Laki edunvalvontavaltuutuksesta, 2 luku 7 §).

Edunvalvontavaltuutukseen on mahdollista nimetä myös varavaltuutettu tai toissijainen valtuutettu. Valtakirjaan voi nimetä varavaltuutetun siltä varalta, että valtuutettu tulee tilapäisesti estyneeksi hoitamaan tehtävää sairaudesta, esteellisyydestä tai muusta syystä johtuen. Valtakirjaan voi nimetä toissijaisen valtuutetun sen varalta, että valtuutettu ei ota tehtävää vastaan, luopuu siitä tai tulee pysyvästi estyneeksi hoitamaan sitä. (Laki edunvalvontavaltuutuksesta, 1 luku 4 § 1 mom.).

Valtuutetun esteellisyys voi johtua eturistiriidasta. Valtuutettu ei saa edustaa valtuuttajaa, jos vastapuolena on valtuutettu itse, valtuutetun puoliso tai joku muu henkilö, jota valtuutettu edustaa. Myös valtuuttajan vastapuolella oleva valtuutetun tai hänen puolisonsa lapsi, lapsenlapsi, sisarus, vanhempi tai isovanhempi tai tällaisen henkilön puoliso sekä valtuutetun sisaruksen lapsi tai vanhemman sisarus aiheuttavat esteellisyytilanteen. Puolisoilla tarkoitetaan aviopuolisoiden lisäksi yhteisessä taloudessa avioliitonomaisissa olosuhteissa tai muussa parisuhteessa eläviä henkilöitä, ja sukulaisiin rinnastetaan vastaavat puolisukulaiset. Myös muista asioista johtuvat eturistiriidat valtuuttajan ja valtuutetun välillä aiheuttavat esteellisyytilanteen. (Laki edunvalvontavaltuutuksesta, 4 luku 17 §).

Edunvalvontavaltuutuksen todistajana ei saa toimia henkilö, joka ei ole täyttänyt kahdeksaatoista vuotta tai henkilö, joka ei kykene henkisen toiminnan häiriintymisen tai muun vastaavan syyn vuoksi ymmärtämään todistamisen merkitystä. Valtakirjan todistajana ei voi toimia myöskään valtuutettu, valtuutetun tai valtuuttajan puoliso tai valtuutetun, valtuuttajan tai hänen puolisonsa lapsi, lapsenlapsi, sisarus, vanhempi tai isovanhempi tai tällaisen henkilön puoliso. Puolisoilla tarkoitetaan aviopuolisoita sekä yhteisessä taloudessa avioliitonomaisissa olosuhteissa tai muussa parisuhteessa eläviä henkilöitä. Sukulaisiin rinnastetaan vastaavat puolisukulaiset. (Laki edunvalvontavaltuutuksesta, 2 luku 8 §).

Seuraavassa esimerkissä on perusmuotoinen edunvalvontavaltuutus (Asiakirjamalli 2), jossa on käytetty sekä toissijaista valtuutettua, että varavaltuutettua. Varavaltuutetuksi on mahdollisuuksien mukaan kannattavaa pyytää henkilö, joka ei ole lähisukulainen, jotta mahdolliseen esteellisyytilanteeseen on varauduttu. Esimerkkinä käytettyyn edunvalvontavaltuutukseen ei ole lisätty mitään yksilöllisiä asioita, esimerkiksi toimintaohjeita kiinteistöjen kanssa toimimisesta. Koska asianmukaisen edunvalvontavaltuutuksen laatiminen on tapauskohtaista valtuuttajan mukaan, on suositeltavaa kääntyä jonkin asiantuntevan tahon puoleen valtuutusta suunnitellessa ja laadittaessa. Tällaisia ovat esimerkiksi asianajotoimistot ja lakiasiantoimistot.

EDUNVALVONTAVALTUUTUS

VALTUUTTAJA

Nimi: Veikko Valtuuttaja (010150-0000)
Valtakatu 1
68230 Lohtaja

VALTUUTETTU:

Nimi: Viljo Valtuutettu (010190-0000)
Valtakatu 2
68230 Lohtaja

TOISSIJAINEN VALTUUTETTU

Nimi: Vieno Valtuutettu (010190-1111)
Valtakatu 3
68230 Lohtaja

VARAVALTUUTETTU

Nimi: Niilo Naapuri (010190-2222)
Valtakatu 4
68230 Lohtaja

VALTUUTUS:

Valtuutan Viljo Valtuutetun edustamaan minua:

- 1) omaisuuttani koskevissa ja muissa taloudellisissa asioissani sekä
- 2) sellaisissa henkilöäni koskevissa asioissa, joiden merkitystä en kykene ymmärtämään sillä hetkellä, jolloin valtuutusta on käytettävä. Määrään valtuutuksen tulemaan voimaan siinä tapauksessa, että tulen sairauden, henkisen toiminnan häiriintymisen, heikentyneen terveydentilan tai muun vastaavan syyn vuoksi kykenemättömäksi huolehtimaan asioistani.

Nimeän Vieno Valtuutetun toissijaiseksi valtuutetuksi sen varalta, että Viljo Valtuutettu ei ota valtuutetun tehtävää vastaan, luopuu siitä, tai tulee pysyvästi estyneeksi hoitamasta sitä. Nimeän Niilo Naapurin varavaltuutetuksi sen varalta, että Viljo Valtuutettu tai Vieno Valtuutettu tulee sairauden tai esteellisyyden vuoksi tai muusta syystä tilapäisesti estyneeksi hoitamaan valtuutetun tehtävänsä.

Lohtajalla 13.5. 2020 Veikko Valtuuttaja
Veikko Valtuuttaja

TODISTUSLAUSUMA:

Samanaikaisesti läsnä olleina esteettöminä todistajina vakuutamme, että Veikko Valtuuttaja, jonka henkilöllisyyden olemme tarkistaneet, on omakätisesti allekirjoittanut tämän edunvalvontavaltakirjan. Toteamme, että Veikko Valtuuttaja on tehnyt valtakirjan vapaasta tahdostaan ja että hän on kyennyt ymmärtämään sen merkityksen.

Lohtajalla 13. toukokuuta 2020

Teppo Todistaja

Teppo Todistaja
S. 1.1.1980
Valtakatu 5
68230 Lohtaja

Terttu Todistaja

Terttu Todistaja
S. 1.1.1985
Valtakatu 5
68230 Lohtaja

Asiakirjamalli 2. Edunvalvontavaltuutus.

6.6 Edunvalvontavaltuutuksen voimaantulo

Edunvalvontavaltuutus tulee voimaan valtuuttajan kotikunnan toimivaltaisen holhousviranomaisen vahvistuksesta. (Laki edunvalvontavaltuutuksesta, 5 luku 25 §.). Holhousviranomaisen on vahvistettava edunvalvontavaltuutus, jos valtuuttaja on tullut kykenemättömäksi huolehtimaan asioistaan, joita valtuutus koskee, ja jos edunvalvontavaltuutuksen muotomääräykset täyttyvät. (Laki edunvalvontavaltuutuksesta, 5 luku 24 § 1 mom. 1-3 k.). Valtuutetun on esitettävä alkuperäinen valtakirja edunvalvontavaltuutuksesta. Lisäksi valtuuttajan kykenemättömyys asioistansa huolehtimiseen sairauden, henkisen toiminnan häiriintymisen, heikentyneen terveydentilan tai muun vastaavan syyn vuoksi on todistettava valtuutetun esittämällä lääkärintodistuksella tai muulla vastaavalla luotettavalla selvityksellä. (Laki edunvalvontavaltuutuksesta, 5 luku 24 § 3 mom.).

Valtuutetulla on oikeus saada todistus valtuuttajan terveydentilasta sosiaali- tai terveydenhuollon viranomaiselta, toimintayksiköltä, terveydenhuollon ammattihenkilöltä tai yksityisen sosiaalipalvelun tuottajalta jo ennen edunvalvontavaltuutuksen vahvistamista salassapitosäännösten estämättä. (Laki edunvalvontavaltuutuksesta, 8 luku 45 § 1 mom.).

Mikäli valtuuttaja on kykenevä ymmärtämään edunvalvontavaltuutuksen vahvistamisen hakemuksen johdosta, holhousviranomaisen on varattava valtuuttajalle tilaisuus tulla kuulluksi asiasta. Myös valtuuttajan aviopuolisolle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi, mikäli se ei ole ilmeisen tarpeetonta olosuhteet huomioon ottaen. Tarvittaessa holhousviranomainen voi myös kuulla valtuutettua henkilökohtaisesti, varata valtuuttajan lapsille, vanhemmille tai muille läheisille tilaisuuden tulla kuulluksi sekä vaatia valtuutettua esittämään selvitystä seikoista, jotka voivat olla merkityksellisiä hänen kykyään ja sopivuuttaan arvioidessa. (Laki edunvalvontavaltuutuksesta, 5 luku 26 §).

Holhousviranomainen ei saa vahvistaa valtuutusta, jos on ilmeistä, ettei valtuuttaja ole kyennyt ymmärtämään valtakirjan merkitystä valtuutusta tehdessään, jos on perusteltua epäillä, että valtuutettu on sopimaton tai kykenemätön toimimaan tehtävässään tai valtakirjan todistajat eivät ole olleet muotomääräysten mukaisesti kelpoisia.

Edunvalvontavaltuutusta ei saa vahvistaa myöskään, mikäli valtuuttajalla on edunvalvoja, joka huolehtii valtakirjaan merkityistä asioista. (Laki edunvalvontavaltuutuksesta, 5 luku 24 § 2 mom. 1-3 k.).

7 TUTKIMUSHAASTATTELU

Toteutin opinnäytetyötäni varten teemahaastattelun neljälle henkilölle, jotka työskentelevät vanhuspalveluissa julkisella sektorilla. Haastattelut toteutettiin puhelimitse, ja äänitettiin haastateltavien luvalla.

Teemahaastattelussa käytetään joustavaa kysymysrunkoa, ja kysymysrunkoa voi kuvailla haastattelijan muistilistaksi. Keskustelu esitettävistä kysymyksistä on teemahaastattelussa tarkoituksenmukaisesti vapaata. Kysymyksiä, niiden järjestystä ja tarkkoja sanamuotoja on mahdollista vaihdella tilanteen mukaan eri haastateltavien henkilöiden kohdalla, osa kysymyksistä voidaan jättää kokonaan pois ja haastattelija voi myös kysyä tarpeen mukaan kysymyksiä, joita hän ei ole suunnitellut ennakoon. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 47).

Nauhoitettu aineisto voidaan puhtaaksikirjoittaa eli litteroida. Se, miten aineisto puretaan, on riippuvaista siitä, miten sitä aiotaan hyödyntää analysointi – ja raportointivaiheessa. (Hirsjärvi ym. 2008, 138-139; Ojasalo, Moilanen & Ritalahti 2014, 110). Koska tutkimuksen kannalta merkityksellistä oli haastattelujen asiasisältö ja sisällöstä tehtävät päätelmät eikä suorat sanavalinnat, tallennettua aineistoa ei ollut tarpeen litteroida.

Haastattelun kysymysrunko:

- Kuinka kauan olet työskennellyt ikääntyneiden henkilöiden parissa?
- Mitä mielestäsi tarkoittaa ikääntyneen henkilön taloudellinen hyväksikäyttö? Voitko kertoa esimerkkejä?
- Mitkä ovat mielestäsi tunnusmerkkejä ikääntyneen henkilön taloudellisesta hyväksikäytöstä?

- Oletko mielestäsi saanut aiheesta riittävästi tietoa?
- Onko työyhteisössäsi toimintaohjeistus siltä varalta, että taloudellista hyväksikäyttöä epäillään tapahtuvan jonkun henkilön kohdalla?

Haastateltavat henkilöt (Haastateltavat B, C, D ja E) olivat työskennelleet iäkkäiden henkilöiden parissa 7-, 4-, 12- ja 6 vuotta. Kaikki haastateltavat työskentelivät tällä hetkellä kotihoidossa kolmessa eri sosiaali- ja terveystyöntekijäryhmässä.

Kaikki vastaajat määrittivät taloudelliseen hyväksikäyttöön kuuluvaksi rahan tai muun omaisuuden varastamisen sekä pankkikortin tai pankkitilin luvattoman käytön. Vastaajista kaksi mainitsi myös painostuksen esimerkiksi testamentin muuttamiseksi. Yksi vastaajista mainitsi jonkinlaisten valtakirjojen tekemisen, joita käytetään väärin. Tunnusmerkeiksi taloudellisesta hyväksikäytöstä kaikki vastaajat mainitsivat ikääntyneen henkilön mielentilan muutokset, ja läsnä olevat erikoisesti käyttäytyvät omaiset tai omaiset, jotka pyrkivät saamaan asiaan kuulumattomia tietoja hoitajilta esimerkiksi ikääntyneen henkilön raha-asioista.

Kaikkien vastaajien mielestä tietoisuutta ikääntyneiden taloudellisesta hyväksikäytöstä tulisi lisätä. Lisäkysymyksenä kysyin kaikilta, minkälaista tietoa he ovat asiasta saaneet. Kaikki vastasivat yhtäläisesti, että taloudellisesta hyväksikäytöstä on ollut keskustelua yhtenä ikääntyneiden henkilöiden kaltoinkohtelun osa-alueena. Vastaajista kolme kertoi lisäksi seuranneensa aiheen käsittelyä mediassa.

Kaikki haastateltavat kertoivat työyhteisössään olevan toimintaohjeistuksen kaikenlaisen kaltoinkohtelun havaitsemisen, tai niiden epäilyjen osalta. Ohjeistuksena on kirjata tapahtunut mahdollisimman tarkasti ja subjektiivisesti, ja viedä asia esimiehelle. Asioista keskustellaan myös tiimipalaverissa. Yksi vastaajista kertoi kokemukseensa perustuen, että jo tilanteeseen puuttuminen läsnä ollen ja niin sanotusti ”mukavasti rupatellen” saattaa keskeyttää taloudellisen hyväksikäytön tekijän pelästyessä paljastumistaan.

Suunnittelemattomana lisäkysymyksenä tiedustelin kaikilta haastateltavilta, mikä on, tai olisi aiheeseen puuttumisessa mahdollisesti ongelmallista. Kaikki vastaajat kertoivat ongelmalliseksi asiassa puuttumiseen ehkä muodostuvan kiireen, koska yhden

asiakkaan luona ei ole käytettäväksi paljoa aikaa. Yksi neljästä vastaajasta kertoi, että kuvitellussa havainnointitilanteessa ongelmallista saattaa olla se, että varsinaista jatkuvuutta käytävien kohteiden kohdalla ei ole isolla toiminta-alueella. Koska asiakkaat vaihtuvat, on vaikeaa sanoa mikä on tavallisesta poikkeavaa käytöstä. Yksi vastaajista toi ongelmallisena asiana esiin toisten yksityisasioihin puuttumisen, erityisesti jos epäily osoittautuukin vääräksi.

Haastatteluaineistosta käy ilmi, että tietoisuutta ikääntyneiden henkilöiden taloudellisesta hyväksikäytöstä tulisi lisätä myös niiden henkilöiden parissa, jotka työskentelevät ikääntyneiden henkilöiden kanssa. Kerätyn aineiston perusteella tietoa tulisi lisätä ikääntyneiden henkilöiden taloudellisen hyväksikäytön ilmenemismuodoista, ja tunnusmerkeistä. Myös kaikki haastatteluun osallistuneet henkilöt kaipasivat itsekin lisätietoa asiasta.

Tietoisuuden lisääminen asiasta saattaisi lieventää sitä ongelmaa, jos hyväksikäyttöä epäilevä hoitaja epäröi kertoa epäilystään esimiehelle iäkkään henkilön omaisen aiheettoman leimaamisen pelossa. Tiedottaminen, ja keskustelu asiasta saattaisi myös johtaa erillisten toimintamallien kehittämiseen hyväksikäyttöepäilyissä silloin, jos hoitajien kesken on paljon vaihtuvuutta.

8 ESIMERKKEJÄ TALOUDELLISESTA HYVÄKSIKÄYTÖSTÄ

Ikääntyneen henkilön taloudellisen hyväksikäytön tyypillistä esimerkkitalannetta ei ole. Tapaukset saattavat jäädä huomaamatta kaikilta, myös uhrilta itseltään. Tapaukset ovat myös yksilökohtaisia henkilöistä ja tilanteista riippuen. Myös se, miten tilanteet voi ratkaista, on tapauskohtaista.

Taloudellisen hyväksikäytön uhri saattaa hävetä tapahtunutta, eikä välttämättä halua tekijää vastuuseen. Asiat saatetaan selvittää johonkin pisteeseen viranomaistahojen avulla, joita sitoo vaitiolovelvollisuus. Osa tapauksista on saattanut tulla ilmi vasta uhrin kuoltua, kun kuolinpesän asioita on ryhdytty selvittämään. Kyseessä saattaa olla

esimerkiksi tilanne, jossa asian selvittely tulisi tai olisi tullut huomattavan kalliiksi verraten esimerkiksi oikeudetta hankittuun omaisuuteen. Todisteet hyväksikäytöstä saattavat myös olla vaikeasti, tai jopa mahdottomasti hankittavissa. Voi olla esimerkiksi tilanne, jossa tekijä kertoo tarkoittaneensa vain hyvää tehdessään uhrin puolesta jonkin oikeustoimen. (Haastateltava A, Digi – ja väestötietovirasto. Henkilökohtainen tiedonanto 7.4.2020).

Seuraavien kuvitteellisten esimerkkien avulla tuodaan esille erilaisia ikääntyneen henkilön taloudellisen hyväksikäytön tilanteita ratkaisumalleineen.

8.1 Edunvalvontaan hakeminen hyötymistarkoituksessa (Tilanne 1)

Esko ja Terttu ovat aviopari. Heillä on kaksi aikuista poikaa, Unto ja Mauri. Esko omistaa kesämökin järven rannalla. Mauri on kiintynyt mökkiin ja haluaisi sen itselleen, mutta ei kuitenkaan ole halukas maksamaan mökistä käypää hintaa. Mauri menee suunniltaan kuullessaan Eskon suunnittelevan mökin myyntiä ulkopuoliselle henkilölle taloudellista tilannettaan kohentaakseen. Unto on luvannut auttaa Eskoa kiinteistökaupassa. Esko on jo vanha mies, jolla on useita sairauksia. Mauri varaa tätä selityksensä käyttäen Eskolle lääkärinajan yksityiseltä, eri kieltä puhuvalta lääkäriltä, ja selittää lääkärille Eskon olevan edunvalvonnan tarpeessa. Mauri myös vihjailee lääkärille hankalista perhesuhteista, ja siitä miten Unto käyttää Eskoa taloudellisesti hyväkseen, ja on painostanut Eskoa allekirjoittamaan epämääräisiä valtakirjoja. Lääkäri kirjoittaa pyynnöstä Maurille todistuksen Eskon edunvalvonnan tarpeesta. Esko ei koko lääkärikäynnillä ymmärrä kieliongelman takia, mistä on kysymys. Mauri tekee holhousviranomaiselle ilmoituksen edunvalvonnan tarpeesta olevasta isästään, ja ehdottaa itseään edunvalvojaksi. Tämä selviää Eskolle vasta kun holhousviranomainen ottaa häneen yhteyttä edunvalvonnan tarpeen selvittämiseksi.

Ratkaisu: Esko kertoo holhousviranomaiselle, ettei ymmärtänyt kieliongelman vuoksi mitään, mistä lääkärikäynnillä puhuttiin, ja vakuuttaa pystyvänsä itse hoitamaan asiansa tai päättämään, kuka niiden hoitamisessa voi tarpeen mukaan auttaa. Hän käy hankkimassa toiselta lääkäriltä uuden lääkärintodistuksen, jossa todetaan, että Eskon toimintakyky ja kyky ymmärtää asioita ei ole missään tapauksessa heikentynyt niin

paljoa, että hän olisi edunvalvonnan tarpeessa. Esko toimittaa tiliotteensa, sekä muut talousasioitaan koskevat dokumentit holhousviranomaiselle. Myös Terttua ja Untoa kuullaan holhousviranomaisen toimesta. Hekin ovat sitä mieltä, että Esko ei missään tapauksessa tarvitse edunvalvontaa. Unto lisäksi kertoo holhousviranomaiselle suunnitellusta mökkikaupasta, ja siitä että Mauri olisi halunnut saada mökin itselleen. Asian käsittely raukeaa.

8.2 Ikääntyneen henkilön omaisuuden käyttö (Tilanne 2)

Terttu on leski, jolla on aikuinen poika, Unto. Terttu asuu vanhassa omakotitalossaan. Tertun kunto on kuitenkin heikentynyt niin paljon, että hän ei enää pärjää yksin tai kotihoidon turvinkaan kotitalossa. Unto on kovin kiintynyt vanhaan kotitaloon, ja viettää siellä paljon aikaa osallistumatta kuitenkaan kustannuksiin. Puheet Tertun palvelutaloon muuttamisesta vievät Unton suunniltaan. Tertun palvelutaloon muutto tarkoittaisi sitä, että Unton oleilulle kotitalossa ei olisi enää perusteita. Lisäksi ongelmaksi tulisi se, kuka maksaisi talosta koituvat kustannukset. Peli- ja päihdeongelmaisella Untolla ei ole siihen varaa. Untolle myös selviää, että Tertun pitäisi hyvin todennäköisesti jopa myydä kotitalo, jotta hän selviäisi elämiskustannuksistaan.

Unto alkaa painostaa Terttua jäämään asumaan kotitaloon. Hän moittii toistuvasti Terttua puutteellisista kotona selviytymisen taidoista, vetoaa siihen, miten kauan sitten kuollut isänsä olisi halunnut asioita hoidettavan, sekä painostaa Terttua selviytymään tehtävistä, jotka eivät ole hänelle enää kuntonsa puolesta mahdollisia.

Tertun luona käyvä kotihoidon työntekijä huomaa muutoksen Tertun yleisvoinnissa ja käytöksessä. Terttu on entistä apeampi, puhuu sekavia ja hän on alkanut vastustaa kiivaasti ajatusta palvelutalopaikan hakemisesta.

Ratkaisu: Muutokset huomannut kotihoidon työntekijä yrittää käyntien lomassa keskustella Tertun kanssa. Keskustelut eivät johda mihinkään lopputulokseen. Kotihoidon työntekijä kirjaa mahdollisimman tarkasti havaintonsa ja Tertun sanomiset käyntiraportteihin. Hän ottaa huolenaiheensa puheeksi tiimipalaverissa ja esimiehensä kanssa. Kotihoidon esimies yrittää keskustella heränneestä huolesta ensin Tertun, ja

sitten Unton kanssa. Terttu on haluton keskustelemaan, ja Unto suhtautuu asiaan vihamielisesti. Hän syyttää kotihoidon työntekijöitä laiminlyönneistä, jotka ovat johtaneet Tertun voinnin muutoksiin ja sanoo kaiken olevan muuten hyvin. Koska on selvää, että Terttu ei saa tarvitsemaansa apua, ja yhteydenottoyritykset omaiseen aiheuttavat vain lisää huolta, kotihoidon esimies tekee holhousviranomaiselle ilmoituksen siitä, että Terttu on edunvalvonnan tarpeessa. Kotihoidon esimiehellä on oikeus tehdä ilmoitus Tertun edunvalvonnan tarpeesta salassapitosäännösten estämättä holhousvoimilain 10 luvun 91 § mukaan.

8.3 Eristäminen ja taloudellisten asioiden haltuunotto (Tilanne 3)

Esko on menehtynyt. Suremaan ovat jääneet leski Terttu, ja kaksi poikaa, Unto ja Mauri. Esko oli käytännössä varaton, mikä selvisi Untolle ja Maurille vasta Eskon kuoleman jälkeen. Kaikki omaisuus olikin Tertun omistuksessa, ja hän on ilmoittanut, että hän aikoo käyttää lesken oikeuttaan olla maksamatta tasinkoa kuolleen puolisonsa perillisille. Mauri on hyvin pettynyt, koska hän odotti saavansa perintöä.

Mauri alkaa ylikorostuneesti pitää huolta Tertusta. Hän majoittuu Tertun luokse, ja alkaa hoitaa Tertun talousasioita ilman, että asiasta käydään enempää keskustelua. Terttu on vielä täysin toimintakykyinen, mutta hänellä ei ole mitään kokemusta taloudellisten asioiden hoidosta, koska Esko on aiemmin hoitanut kaikki Tertun ja Eskon taloudelliset asiat. Yhtäkkisen läsnäolonsa Mauri selittää ihmisille sillä, että hän pitää äidistä huolta isän kuoleman jälkeen.

Naapurissa asuva Eino on käynyt vuosia Tertun, ja aiemmin Tertun ja Eskon luona kylässä ja avustanut esimerkiksi kauppa-asioiden hoidossa, mutta Mauri ajaa Einon pois vihjaillen Einon käyttävän hyväkseen Tertun hyväuskoisuutta. Kauempana asuva Unto yrittää saada toistuvasti Terttuun yhteyttä, mutta Terttu vastaa puhelimeen enää hyvin harvoin. Tämä johtuu siitä, että Mauri on usein ottanut jo aamusta haltuunsa Tertun puhelimen, ja poistanut saapuneiden puhelujen tiedot. Tertun ihmetellessä Unton loppuneita yhteydenottoja, Mauri on selittänyt Tertulle, ettei Untoa varmaan enää kiinnosta olla yhteydessä. Terttu ei itse enää uskalla yrittää olla Untoon yhteydessä,

koska jo Unton mainitseminenkin saa Maurin pahantuuliseksi. Muuten kaikki sujuu Tertun mielestä oikein hyvin.

Eräänä päivänä Mauri tuo Tertulle allekirjoituksia ja päiväyksiä vailla olevan edunvalvontavaltuutuksen kertoen, että paperi olisi allekirjoitettava, jotta talousasioiden hoito sujuisi kunnolla. Terttu pelästyy luettuaan edunvalvontavaltuutuksen sisällön. Hän odottaa sopivaa tilaisuutta, ja soittaa Untolle kertoen mitä on tapahtunut. Myös naapurissa asuva Eino on ottanut Untoon yhteyttä, ja ihmeteltyt tilannetta ja Maurin käytöstä.

Ratkaisu: Tilanne on hankala Unton kannalta. Hän asuu kaukana, ja mitään todisteita siitä, että Mauri olisi tehnyt mitään väärää ei ole. Rikosta ei ole tapahtunut, ja Terttu ei missään tapauksessa ole vielä edunvalvonnan tarpeessa.

Unto matkustaa Tertun luokse. Jo pelkästään Unton läsnäolo saa Maurin pakkaamaan tavaransa ja lähtemään. Unton tutkiessa kokonaistilannetta selviää, että Mauri on hoitanut Tertun asioita varsin suurpiirteisesti jättäen ison osan laskuista maksamatta. Osa laskuista on menossa perintään, ja vakuutukset ovat katkeamassa maksamattomien laskujen vuoksi. Etuisuuksia on hakematta, ja veroasiat ovat hoitamatta. On selvää, että Mauri ei voi jatkaa Tertun asioiden hoitajana, mutta Tertun osaaminen ei riitä talousasioiden hoitoon. Unto ei pysty itse elämäntilanteensa vuoksi alkaa hoitamaan Tertun talousasioita.

Terttu ja Unto pyytävät naapurin Einoa alkamaan hoitamaan Tertun taloudellisia asioita. Eino suostuu tähän empien muistaen Maurin aggressiivisen käytöksen ja aiheettomat syytökset hyväksikäyttöyrityksistä. Eino ehdottaakin aiheettomilta syytöksiltä suojautuakseen, että oikeustoimilain toisen luvun säännösten mukaiseen asioidenhoidoaltakirjaan kirjataan kirjanpito- ja raportointivelvollisuus kerran vuodessa kaikkien asioiden hoidosta, sekä oikeus jakaa näitä tietoja tarpeen mukaan Untolle ja Maurille.

Valtuutuksia joudutaan tekemään useaan paikkaan. Koska Terttu ei ole käyttänyt itse koskaan verkkopankkitunnuksiaan ja tunnukset ovat henkilökohtaiset, valtuutus tilinkäyttöoikeuteen käydään tekemässä pankin konttorissa. Vakuutusyhtiöllä, Kansaneläkelaitoksella, työeläkelaitoksella ja verohallinnolla on omat valtakirjansa. Terttu on

halukas tekemään myös edunvalvontavaltuutuksen tulevan varalle. Unto suostuu mielellään valtuutetuksi, ja Eino suostuu varavaltuutetuksi. Tämä onkin järkevää, koska Unto saattaa jossain vaiheessa ja jossain tilanteessa olla lähisukulaisuudesta johtuvan eturistiriidan takia esteellinen toimimaan Tertun edunvalvojana. Koska edunvalvontavaltuutuksen muotomääräykset ovat tarkat, laatimisesta annetaan toimeksianto lakimiehelle, jonka luona Terttu käy allekirjoittamassa valtuutuksen. Allekirjoitettu edunvalvontavaltuutus annetaan Unton säilytettäväksi.

8.4 Varojen väärinkäyttö ja perinnön säästäminen (Tilanne 4)

Lähes 90-vuotias Terttu on yksin asuva leski, jonka ainoa omainen on hänen poikansa Unto. Unto alkoi hoitamaan Tertun taloudellisia asioita Tertun jäätyä leskeksi kaksi vuotta sitten. Tähän ratkaisuun päädyttiin, koska Tertulla itsellään ei ollut kokemusta taloudellisten asioiden hoidosta, ja miehensä kuoleman jälkeisessä omaisuuden osituksessa hänelle tuli omistukseensa omakotitalon lisäksi iso metsäpalsta, jonka kanssa hän oli neuvoton.

Eräänä päivänä naapurissa asuva Eino päättää tulla pitkästä aikaa Tertun luokse yllätyskäynnille. Sisälle asuntoon tultuaan hän järkyttyy. Asunnossa on kylmää, hyvin sotkuista ja Terttu vaikuttaa kuihtuneen olemattomiin. Eino tiedustelee Tertulta varovaisesti, miksi hänen aiemmin käyttämänsä ateria – ja siivouspalvelut on näköjään peruttu, ja että onko kaikki hyvin. Terttu kertoo Einolle, että kaikki ylimääräiset kustannuksia aiheuttavat palvelut piti lopettaa, koska niihin ei ole enää varaa. Eino tietää Tertun varallisuudesta, siitä että Unto hoitaa Tertun talousasioita ja ihmettelee tilannetta kovasti itsekseen. Tilanne vaivaa Einoa vielä hänen lähdettyään Tertun luota.

Ratkaisu: Einolle selviää, että oikeastaan ainoa tapa varmistua siitä, että Tertun tilanne on turvattu, on tehdä holhousviranomaiselle ilmoitus edunvalvonnan tarpeessa olevasta henkilöstä. Lomaketta täyttäessään Eino tietää, että sekä Tertulle että varmasti myös Untolle tulee selviämään kuka ilmoituksen on tehnyt. Siitä huolimatta Eino tekee ilmoituksen. Lisäksi Eino ilmoittaa naapurissa olevasta huonokuntoisesta ja huonoissa oloissa elävästä ikääntyneestä henkilöstä kaupungin sosiaalipäivystykseen.

Holhousviranomainen alkaa selvittää tilannetta, ja tiliotteista paljastuu useita selittämättömiä suuria käteisnostoja. Untolla ei ole esittää nostoihin täsmäviä selityksiä tai kuitteja, ja hän väittääkin holhousviranomaiselle Tertun varmaankin itse asioineen pankkiautomaatilla. Tertun ainoat tulot ovat pieni eläke, ja Kansaneläkelaitoksen myöntämä eläkkeensaajan hoitotuki. Tertun tilitiedoista paljastuu hänen tuloihinsa nähden suhteettoman suuret omaisuudenhoitokulut metsäpalstasta. Holhousviranomaiselle Unto selvittää kulujen olleen pakollisia metsänhoitokuluja, jotka vaikuttavat metsän arvoon kohottavasti. Unto selittää holhousviranomaiselle myös, kuinka kaikki metsänhoitokulut voi vähentää Tertun metsäveroilmoituksessa. Oikeasti vähennysmahdollisuutta ei kuitenkaan ole, koska metsästä ei ole ollut, tai ole tulossa tuloja, joista verovähennykset voisi tehdä. Tertulle määrätään ulkopuolinen edunvalvoja, ja Tertun oikeustoimikelpoisuutta rajataan niin, että hän voi tehdä oikeustoimia ainoastaan edunvalvojansa kanssa.

9 YHTEENVETO

Ikääntyneen henkilön taloudellinen hyväksikäyttö voi olla ikääntyneen henkilön rahojen tai resurssien käyttämistä varastamalla, tai kiristämisen, harhauttamisen tai painostuksen seurauksena. Se voi sisältää valtakirjojen, tai muiden oikeudellisten tahdonilmaisujen, kuten lahjakirjojen saannin tai testamentin tekemisen tai muutoksen painostusta. Ikääntyneen henkilön taloudellinen hyväksikäyttö ei välttämättä täytä rikoksen tunnusmerkkejä, ja saattaa jäädä helposti huomaamatta. Annettuja valtuutuksia käyttämällä saatetaan säästää ikääntyneen henkilön omaisuutta itselleen perinnöksi ikääntyneen henkilön hyvinvoinnin kustannuksella.

Ikääntyneen henkilön taloudellisen hyväksikäytön tunnistaminen voi olla vaikeaa. On tiettyjä tekijöitä, jotka saattavat lisätä ikääntyneen henkilön riskiä joutua taloudellisen hyväksikäytön uhriksi. Näitä ovat esimerkiksi lisääntynyt avuntarve taloudellisten asioiden hoidossa, toimintakykyä heikentävät sairaudet, muistisairaudet, ikääntyneen henkilön läheisten päihde – tai peliriippuvuus sekä taloudelliset vaikeudet. Tekijä on usein uhrin läheinen, esimerkiksi uhrin lapsi tai lapsenlapsi.

Taloudellisen hyväksikäytön tunnusmerkkejä saattavat olla muutokset ikääntyneen henkilön fyysisessä ja psyykkisessä voinnissa, ongelmat taloudellisissa tilanteissa, äkilliset muutokset kulutuksessa tai omistusoikeuksissa, sosiaalisten suhteiden muutokset sekä epäselvyydet asioissa, jotka koskevat valtakirjoja ja tahdonilmaisuja. Myös muiden henkilöiden erikoinen käytös, esimerkiksi voimakas läsnäolo tai puolesta puhuminen saattaa olla merkki taloudellisesta hyväksikäytöstä.

Taloudelliselta hyväksikäytöltä voi suojautua pohtien hyvissä ajoin, kuka olisi sopiva henkilö tai taho auttamaan taloudellisten asioiden hoidossa siinä vaiheessa, kun toimintakyky on heikentynyt. Merkittävin taloudelliselta hyväksikäytöltä suojautumisen keino on valtakirjojen käyttäminen. Valtuutukset voi antaa, vaikka diagnoosi muistisairaudesta jo olisikin. Oleellista on se, että valtuuttaja ymmärtää antamansa valtakirjan merkityksen. Valtakirjojen tekeminen ei ole kuitenkaan riskitöntä, koska usein hyväksikäyttäjä on ikääntyneen henkilön läheinen, ja hyväksikäyttö saattaa tapahtua niin sanotulla harmaalla alueella. Kukaan ulkopuolinen ei välttämättä voi havaita taloudellista hyväksikäyttöä, eikä varsinaista rikosta tapahdu.

Taloudelliselta hyväksikäytöltä suojautuakseen oikeustoimilain toiseen lukuun perustuvaan valtakirjaan voi sisällyttää valtuutetun säännöllisen raportointivelvollisuuden jollekin ulkopuoliselle taholle, esimerkiksi tili- tai asianajotoimistolle. Lisäksi tahdonilmaisut siitä, miten haluaa asiansa hoidettavan tulevaisuudessa, voi ilmaista valtuutuksissa. Edunvalvontavaltuutuksen tekeminen tulevan varalle on myös erittäin suositeltavaa. Holhousviranomaisen valvoo edunvalvojien toimia.

Avoin keskustelu perhepiirissä siitä, kuka ikääntyneen henkilön asioita tulee hoitamaan, ja millä tavalla hän haluaa asioita hoidettavan, on yksi ennakoinnin keino. Keskustelu ennaltaehkäisee mahdollisuuksia taloudelliseen hyväksikäyttöön, ja ehkäisee turhien epäilyjen syntymistä valtuutettua kohtaan. Raportointivelvollisuus tai – oikeus taloudellisten asioiden hoidosta ulkopuoliselle taholle suojaa valtuuttajan lisäksi myös valtuutettua epäilyjen syntymiseltä.

Se, miten ulkopuolinen havainnon tekijä voi puuttua asiaan epäillessään ikääntyneen henkilön olevan taloudellisen hyväksikäytön uhri, on tapauskohtaista, eikä

yleispätevää, jokaiseen tilanteeseen sopivaa neuvoa ole. Ikääntynyt henkilö itse saattaa hävetä tapahtunutta, tai pyrkiä suojelemaan perheenjäseniään. Hän ei ole myöskään välttämättä itse havainnut, tai pystynyt havaitsemaan tapahtunutta hyväksikäyttöä. Ulkopuolisen havainnoitsijan on tärkeää pystyä kuvaamaan subjektiivisesti mitä on tapahtunut. Mikäli vaikuttaa siltä, että hyväksikäyttöä tapahtuu tai on tapahtumassa, eikä keskustelu ikääntyneen henkilön itsensä tai hänen lähipiirinsä kanssa johda lopputulokseen, kuka tahansa voi tehdä holhousviranomaiselle pyynnön henkilön edunvalvonnan tarpeen selvittämisestä.

Ikääntyneiden henkilöiden taloudellisen hyväksikäytön yleispätevää ilmenemismuotoa ei ole, ja tilanteet ovat yksilöllisiä. Tämän takia on mahdotonta kertoa tyypillistä esimerkkiä siitä, minkälaisia tilanteiden ratkaisut voivat olla. Taloudellinen hyväksikäyttö saattaa loppua jo siihen, että ulkopuolinen henkilö puuttuu asiaan ja tekijä pelästyy. Ikääntyneen henkilön taloudellisten asioiden hoitaminen saattaa järjestyä, mikäli lähipiirissä on luotettava henkilö, jonka voi valtuuttaa asioiden hoitoon joko oikeustoimilain mukaisilla valtuutuksilla tai edunvalvonnan turvin. Jos ikääntyneellä henkilöllä ei ole omaista, joka pystyy auttamaan taloudellisten asioiden hoidossa, ikääntyneen edunvalvojana voi toimia yleinen edunvalvoja. Mikäli edunvalvonta ei ole riittävä keino taloudelliselta hyväksikäytöltä suojautumiseen, henkilön toimintakelpoisuutta voidaan rajoittaa holhoustoimilain mukaisesti.

Toimintakelpoisuuden rajoittaminen on toimenpide, jota ei saa käyttää enempää kuin on tarpeellista. Toimintakelpoisuuden rajoittamista voidaan käyttää esimerkiksi tilanteessa, jossa muistisairas henkilö lahjoittaa omaisuuttaan ymmärtämättä kuitenkaan asian merkitystä.

10 JOHTOPÄÄTÖKSET

Johtopäätöksenä opinnäytetyön tutkimuksen tuloksista voi todeta, että ikääntyneiden henkilöiden taloudellinen hyväksikäyttö on todellinen ongelma, josta olisi syytä tehdä laajempia ja yksityiskohtaisempia tutkimuksia. Asiaa koskeva teoriatieto on kovin hajanaista, ja voi olla vaikeasti saavutettavissa. Myös tiedotusta taloudellisen hyväksikäytön ilmiöstä tulisi lisätä iäkkäiden henkilöiden, heidän lähipiirinsä ja heidän parissaan työskentelevien ihmisten keskuudessa. Kun ottaa huomioon yksittäisen, tapahtumien keskiössä olevan henkilön näkökulman, tiedotuksen tarve aiheesta kasvaa entisestään.

Hyväksikäyttötapausten sattuessa kohdalle asia saattaa olla hyvinkin arkaluontoinen, henkisesti hyvin raskas ja siitä voi olla vaikeaa alkaa kertoamaan kenellekään ulkopuoliselle henkilölle. Keskustelun aloittaminen voi olla hyvin vaikeaa myös ikääntyneen henkilön lähisukulaisille, mikäli tekijä on osa perhepiiriä. Keskustelun aloittamisen kynnystä voi laskea jo sillä, mikäli ilmiö on tuttu entisestään.

Tietoa taloudellisesta hyväksikäytöstä, ja siltä suojautumiskeinoista tulisi lisätä nimenomaan ikääntyneiden henkilöiden kohdalla. Tämän opinnäytetyön johdannossa viitattiin kyselytutkimukseen ikääntyneiden henkilöiden digitaalisten palvelujen käytöstä. Tutkimukseen paperilomakkeella vastanneita henkilöitä oli enemmistö, ja heistä lähes puolet ilmoitti, etteivät he olleet koskaan hoitaneet asioitaan internetissä. Ei siis riitä, että tietoa asiasta jaetaan pelkästään internetissä olevissa julkaisuissa.

Tietoisuus ja keskustelu ikääntyneiden henkilöiden taloudellisesta hyväksikäytöstä on viime vuosina kasvanut. Olen seurannut aiheen käsittelyä mediassa, erilaisissa julkaisuissa, sosiaalisessa mediassa ja kirjallisuudessa muutaman vuoden ajan. Useimmiten aihetta käsitellään asianmukaisesti, mutta toisinaan se saatetaan sivuuttaa kiertoilmaisilla. Tutkimusmateriaalin pohjalta kyseessä on kuitenkin useimmiten rikos tai sen yritys. Mikäli aiheesta tehtäisiin enemmän tutkimuksia ja tutkimuksen pohjalta kaikkien helposti saavutettavissa olevia julkaisuja, tämä saattaisi hillitä taloudellisen hyväksikäytön tapahtumista itsessään. Potentiaalinen tekijä jättäisi ehkä tekonsa suorittamatta tiedostaessaan kiinni jäämisen riskin, ja tämän seuraukset.

Opinnäytetyössä tutkittiin ikääntyneiden henkilöiden taloudellista hyväksikäyttöä siitä lähtökohdasta, että tekijä on uhrin lähipiiristä. Useiden ikääntyneiden henkilöiden taloudelliset asiat tulevat varmasti hoidetuksi perheenjäsenten, ja muiden läheisten henkilöiden avulla hyvin ja niin, että minkäänlaista taloudellista hyväksikäyttöä ei tapahdu. On myös syytä muistaa, että henkilön oikeus tehdä esimerkiksi omaisuusjärjestelyjä tai oikeudellisia tahdonilmaisuja ei katoa ikääntymisen seurauksena. Turhat epäluulot aiheesta saattavat johtaa ikäviin välikohtauksiin ihmissuhteissa.

Väärinkäyttöepäilyjä on mahdollista ennaltaehkäistä esimerkiksi sillä, että perheen kanssa keskustellaan avoimesti siitä, kuka tulee tulevaisuudessa hoitamaan ikääntyvien perheenjäsenten taloudelliset asiat. Myös valtuutetun mahdollisesta raportointivelvollisuudesta tai paremminkin oikeudesta kannattaa keskustella, koska kirjanpito ja raportointi ikääntyneen henkilön taloudellisten asioiden hoidosta suojaa myös valtuutettua aiheettomilta epäilyiltä. Keskustelut ja järjestelyt on suositeltavaa tehdä hyvissä ajoin välttääkseen epäilyjä siitä, onko valtuuttaja valtuutuksia antaessaan ymmärtänyt niiden merkityksen.

Mahdollisia jatkotutkimuksen aiheita ikääntyneiden taloudellisesta hyväksikäytöstä on useita. Näitä ovat esimerkiksi tilastotieto taloudellisen hyväksikäytön yleisyydestä tai ilmenemismuodoista, tieto siitä miten edunvalvontavaltuutusta on käytetty tai pyritty käyttämään väärin, miten taloudellisen hyväksikäytön uhrit ovat toipuneet tapahuneesta tai minkälaisia kiinteistöihin liittyviä hyväksikäyttötapauksia tai niiden yrityksiä Suomessa on ollut.

Erityisen mielenkiintoinen tutkimusaihe voisi olla se, miten tällä hetkellä ajankohtainen koronavirus on vaikuttanut taloudellisen hyväksikäytön tai sen yritysten ilmeneeseen. Ikääntyneiden henkilöiden ollessa kotikaranteenissa heidän taloudellisten asioidensa hoito on saattanut päätyä hetkessä ja suunnittelematta sukulaisille ja tuttaville. Useat yksityiset henkilöt ja yritykset ovat joutuneet taloudelliseen ahdinkoon koronaviruksesta seuranneiden rajoitustoimenpiteiden takia, ja lähipiiriin kuuluvien henkilöiden taloudelliset vaikeudet ovat yksi tutkimuksissa mainituista taloudellisen hyväksikäytön riskitekijöistä.

11 LOPPUTULOKSEN ARVIOINTI

Valitsin opinnäytetyöni aiheen oman kiinnostuksen kohteeni perusteella. Mielenkiinto aiheeseen heräsi perhe- ja jäämistöoikeuden opintojaksoa suorittaessa jo yli kolme vuotta sitten. Lisäksi tunsin itse käytännön kokemuksen kautta oikeustoimilain mukaiseen valtuutukseen ja edunvalvontavaltuutukseen liittyvät asiat, mikä lisäsi mielenkiintoani ilmiötä ja sen havaitsemiskeinoja kohtaan.

Opinnäytetyön saattaminen lopulliseen muotoonsa ja valmiiksi olisi voinut tapahtua huomattavasti nopeamminkin, mutta aiheen pitkällä kypsytelyajalla oli enemmän hyviä kuin huonoja puolia. Lopputulokseksi sain harkitun kokonaisuuden, joka vastaa alkuperäistä ajatustani opinnäytetyöstäni. Pitkän prosessoinnin aikana ehdin pohtia asian käsittelyä useista eri näkökulmista, mikä edesauttoi eheän ja monipuolisen kokonaisuuden syntymisessä. Olen itse tyytyväinen lopputulokseen, koska se vastaa alkuperäistä visiotani asiasta.

Erityiseksi haasteeksi opinnäytetyöni tekemisessä muodostui laaja aihealue, josta oli kuitenkin rajallisesti tutkimuksia. Tämä aiheutti ongelmia aiheen rajaamisessa, ja asian käsittelyn näkökulman löytämisessä. Aluksi suunnittelin tekeväni opinnäytetyöni metsäkiinteistöihin liittyvästä väärinkäytöstä käyttäen näkökulmaa, jossa hyväksikäyttäjä voi olla joku muukin kuin perheenjäsen. Ongelmaksi osoittautui kuitenkin rajallinen lähdemateriaali. Opinnäytetyösuunnitelmaa tehdessäni päädyin pohtimaan asiaa vanhustyön toimijan, erityisesti kotihoidon työntekijän näkökulmasta, ja tältä pohjalta lähdin työstämään aihetta.

Tutkimustuloksia kootessani kuitenkin huomasin opinnäytetyöongelmani ja siihen liittyvien kysymysten vastaavan kenen tahansa tarpeita. Vastasin opinnäytetyölläni kysymyksiin:

- 1) Mitä ikääntyneen henkilön taloudellinen hyväksikäyttö on?
- 2) Miten taloudellisen hyväksikäytön voi tunnistaa?
- 3) Miten taloudelliselta hyväksikäytöltä voi suojautua?

- 4) Miten ulkopuolinen havainnon tekijä voi puuttua asiaan epäillessään ikääntyneen henkilön olevan taloudellisen hyväksikäytön uhri?
- 5) Minkälaisia tilanteiden ratkaisut voivat olla taloudellisen hyväksikäytön uhrin kannalta?

Kysymysasettelu vastaa myös ikääntyneen henkilön, hänen lähipiirinsä ja satunnaisen ulkopuolisen havainnoitsijan tarpeisiin. Muokkasin opinnäytetyön työstämisen loppuvaiheessa aiheen käsittelyn painopistettä yleiseen suuntaan, koska halusin välttää aiheesta kerätyn tiedon osoittamista ainoastaan yhdelle ammatti- tai ihmisryhmälle.

Koko opinnäytetyöprosessini ajan toivoin löytäväni ikääntyneiden henkilöiden taloudellista hyväksikäyttöä koskevan julkaisun, jossa on käsitelty myös ilmiön ennaltaehkäisy- ja torjuntakeinoja valtakirjamallien kanssa. Kirjoittamaani aineistoa työstäessäni huomasin, että olen tehnyt kaipaamani asiakoosteen itse. Koen siis opinnäytetyölläni olevan todellista tarvetta ja merkitystä.

LÄHTEET

Aarnio, A. 2006. Tulkinnan taito: Ajatuksia oikeudesta, oikeustieteestä ja yhteiskunnasta. Alma Talent Oy. Helsinki. <https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.lillukka.samk.fi> Viitattu 17.1.2020.

Aktia-pankin www-sivut 2020. <https://www.aktia.fi>. Viitattu 13.5.2020.

Antila, T. 2007. Edunvalvontavaltuutus. Talentum. <https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.lillukka.samk.fi/teos/CADBFXFTCF#kohta:i>. Viitattu 5.1.2020.

Anttila, P. 2006. Tutkiva toiminta ja ilmaisuus, teos, tekeminen. Akatiimi Oy. Hamina.

Danske Bankin www-sivut 2020. <https://danskebank.fi>. Viitattu 13.5.2020.

Davidson, S., Rossal, P., Hart, S. 2015. Financial Abuse Evidence Review UK. https://www.ageuk.org.uk/globalassets/age-uk/documents/reports-and-publications/reports-and-briefings/money-matters/financial_abuse_evidence_review-nov_2015.pdf. Viitattu 5.1. 2020.

Digi – ja väestötietoviraston www-sivut 2020. <https://dvv.fi/>. Viitattu 6.4.2020.

Esitutkintalaki 22.7. 2011/805 muutoksineen.

Fealy, G., Donnelly, N., Bergin, A., Treacy, M., Phelan, A. 2012 Financial Abuse of Older People: A Review, NCPOP, University College Dublin. <https://www.lenus.ie/bitstream/handle/10147/300701/599NCPOP.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Viitattu 5.1.2020.

Haastattelu A. Holhousviranomaisessa työskentelevä henkilö. Digi – ja väestötietovirasto. Henkilökohtainen tiedonanto 7.4.2020.

Haastattelut B.-E. Teemahaastattelut neljälle vanhustyön tekijälle. Henkilökohtaiset tiedonannot. 17.2. 2020.

HE 146/1998. Hallituksen esitys Eduskunnalle holhouslainsäädännön uudistamiseksi.

HE 52/2006. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeksi edunvalvontavaltuutuksesta sekä holhoustoimesta annetun lain ja eräiden muiden lakien muuttamisesta.

Helakallio-Ranta, P. 2017. Ikääntyneiden taloudellinen hyväksikäyttö. <https://www.takuusaatio.fi/ikaantyneiden-taloudellinen-hyvaaksikaytto>. Viitattu 25.3.2020.

Heusala, A. 2017. Maistraatin keinot puuttua taloudelliseen hyväksikäyttöön. <https://www.haaste.om.fi/fi/index/lehtiarkisto/haaste22017/maistraatinkeinotpuuttu-ataloudelliseenhyvaaksikayttoon.html> Viitattu 6.4. 2020.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2008. Tutkimushaastattelu – Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Gaudeamus. Helsinki.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2013. Tutki ja kirjoita. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.

Husa, J., Mutanen, A. & Pohjolainen, T. 2010. Kirjoitetaan juridiikkaa. 3. uud. p. Talentum. Helsinki.

Kansaneläkelaitoksen www-sivut 2020. <https://www.kela.fi>. Viitattu 13.5.2020.

Karttunen, T., Laasanen, H., Sippel, L., Uitto, T. & Valtonen, M. 2015. Juridiikan perusteet. Sanoma pro. Helsinki. <https://www.ellibslibrary.com/book/978-952-63-2955-0>. Viitattu 5.5. 2020.

Kiviniemi, M. & Havia, P. 2017 Sujuvasti seuraavalle - Metsän omistajanvaihdos. Metsäkustannus Oy. Latvia.

KKO 2004:8.

KKO 2009:7.

KKO 2012:109.

Laki edunvalvontavaltuutuksesta 25.5.2007/648 muutoksineen.

Laki holhustoimesta 1.4. 1999/442 muutoksineen.

Laki iäkkään väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- – ja terveyspalveluista 28.12. 2012/980 muutoksineen.

Laki lähestymiskiellosta 4.12.1998/898 muutoksineen.

Laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista 13.6.1929/228 muutoksineen.

Maakaari 12.4. 1995/540 muutoksineen.

Maatalousyrittäjien ja apurahan saajien eläkelaitos Melan www-sivut 2020. <https://www.mela.fi>. Viitattu 13.5.2020.

Mäki-Petäjä-Leinonen, A. 2013. Ikääntymisen ennakointi. Talentum. Helsinki.

Niemi-Kiesiläinen, J. 2004 Rikosprosessi ja parisuhdeväkivalta. Johanna Niemi-Kiesiläinen ja Alma Talent OY. <https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.lil-lukka.samk.fi/teos/BACBJXCTCF#kohta:1> Viitattu 13.5.2020.

Ojasalo, K., Moilanen, T. & Ritalahti J. 2014. Kehittämistyön menetelmät – Uudenlaista osaamista liiketoimintaan. Sanoma Pro. Helsinki.

Op-Pohjola -vakuutus Oy:n www-sivut 2020. <https://www.op.fi>. Viitattu 13.5.2020.

Osuuspankin www-sivut 2020. <https://www.op.fi>. Viitattu 13.5.2020.

Rantanen, T. 2011. Lähisuhdeväkivalta. Teoksessa P. Kjällman (toim.) Rikoksen uhrin käsikirja. PS-kustannus. Juva, 51-63.

Rikoslaki 19.12. 1889/39 muutoksineen.

Sanmark, W. & Serpola-Kaivo-oja, L. 2017. Ikääntyneeseen henkilöön kohdistuvan taloudellisen hyväksikäytön tunnistaminen ja torjunta. Opas rahalaitoksille ja maistraateille. Suvanto ry.

Sarvimäki, A., Heimonen, S. & Mäki-Petäjä-Leinonen, A. 2010. Ikääntymisen ennakointi. Edita. Helsinki.

Saukko, M. 2011. Vanhukset ja vammaiset rikoksen uhreina. Teoksessa P. Kjällman (toim.) Rikoksen uhrin käsikirja. PS-kustannus. Juva, 99-103.

Seniors Rights Victoria, Council on the Ageing Victoria. 2012. Assets for Care. https://www.eapu.com.au/uploads/EAPU_general_resources/VIC-Assets_for_Care_2012-SRV.pdf. Viitattu 5.1. 2020.

S-Pankin www-sivut 2020. <https://www.s-pankki.fi>. Viitattu 13.5.2020.

Suvanto ry: n www-sivut 2020. <https://www.suvantory.fi>. Viitattu 17.1. 2020.

STT-Viestintäpalvelujen www-sivut 2020. <https://www.sttinfo.fi>. Viitattu 26.3. 2020.

Taiveaho, S. 2017. Ikäihmisten taloudellinen hyväksikäyttö. <https://www.riku.fi/rikosuhripaivystys/riku-lehti/riku-lehti-3-2017/ikaihmissen-taloudellinen-hyvak-sikaytto>. Viitattu 25.3. 2020.

Tilastokeskuksen www-sivut 2020. <https://www.stat.fi>. Viitattu 26.3. 2020.

Vakuutusyhtiö Lähitapiolan www-sivut 2020. <https://www.lahitapiola.fi>. Viitattu 13.5.2020.

Vakuutusyhtiö Turvan www-sivut 2020. <https://www.turva.fi>. Viitattu 13.5.2020.

Vanhus – ja lähimmäispalvelun liiton www-sivut 2020. <https://www.valli.fi>. Viitattu 26.3. 2020.

Verohallinnon www-sivut 2020. <https://www.vero.fi>. Viitattu 13.5.2020.

ILMOITUS EDUNVALVONNAN TARPEESSA ILMEISESTI OLEVASTA HENKILÖSTÄ

Tätä lomaketta käytetään, kun halutaan tehdä ilmoitus toisen henkilön edunvalvonnan tarpeesta. Haettaessa edunvalvojaa itselle käytetään lomaketta "hakemus edunvalvojan määräämiseksi".

1. HENKILÖTIEDOT

Edunvalvonnan tarpeessa olevan henkilön	
Sukunimi	
Etunimi	Henkilötunnus
Osoite	
Postinumero	Postitoimipaikka
Puhelin	Sähköposti
Hoitolaitos ja hoitava lääkäri. Ilmoita postiosoite ja muut yhteystiedot lääkärinlausunnon pyytämistä varten	
Omaisuus ja velat pääpiirteissään (jos tiedossa)	
Tulot (€/kk)	
Säännölliset menot (yht. €/kk)	
Omaisuus pääpiirteissään (määrä ja laatu):	
☐ Pankkitili Henkilön käytössä oleva pankki: _____	
☐ Kiinteistö ☐ Arvopaperit ☐ Asuinhuoneisto ☐ Muita sijoituksia	
Muuta:	
Velat	

2. MÄÄRÄYKSEN KESTO

☐ Toistaiseksi	☐ Määräajaksi: _____ / 20 - / _____
---------------------------------------	---

3. TEHTÄVÄ, JOHON EDUNVALVOJAA TARVITAAN

Yksittäinen asia voi olla esim. kiinteistön myyminen tai perinnönjako, jos rutiinit hoituvat ilman edunvalvontaakin.
--

- Kaikki asiat (eli omaisuuden ja taloudellisten asioiden hoitaminen)
 Yksittäinen asia/muu tehtävä. Mikä?

4. PERUSTELUT

Miksi henkilö tarvitsee edunvalvojaa?

Sairauden laatu

Mitä asioita edunvalvojan tulisi hoitaa?

Miten asiat ovat hoituneet tähän saakka?

Miksi asioita ei saada hoidetuksi muulla tavoin, kuten esim. valtakirjalla tai läheisen tukemana?

5. EDUNVALVOJAKSI ESITETÄÄN

- Yleinen edunvalvoja
 Yksityinen henkilö - henkilötiedot:

Sukunimi

Etunimi

Henkilötunnus

Osoite

Postinumero

Postitoimipaikka

Puhelin

Sähköposti

6. SEN HENKILÖN TIEDOT, JOKA ON HUOLEHTINUT TALOUDELLISTEN ASIOIDEN HOITAMISESTA TÄHÄN SAAKKA

Sukunimi

Etunimi

Syntymäaika

Osoite

Postinumero

Postitoimipaikka

Puhelin	Sähköposti
---------	------------

7. LÄHEISET JA MUU HENKILÖ JOLLA ON TIETOA EDUNVALVOJAN TARPEESSA OLEVAN OLOSUHTEISTA

Sukunimi	
Etunimi	Syntymäaika
Osoite	
Postinumero	Postitoimipaikka
Puhelin	Sähköposti
Sukunimi	
Etunimi	Syntymäaika
Osoite	
Postinumero	Postitoimipaikka
Puhelin	Sähköposti

8. ILMOITTAJAN TIEDOT

Sukunimi	
Etunimi	Syntymäaika
Osoite	
Postinumero	Postitoimipaikka
Puhelin	Sähköposti

9. ALLEKIRJOITUS

Paikka ja aika	Allekirjoitus
	Nimenselvennys

10. LIITTEET

☐ Lääkärintlausunto, jos se voidaan hankkia
--